UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Nieuwe centra in Nederland: Het krachtenspel in de arena van de stedelijke ontwikkeling

van der Heijde, P.C.M.

Publication date
2014

Document Version
Final published version

Link to publication

Citation for published version (APA):
van der Heijde, P. C. M. (2014). *Nieuwe centra in Nederland: Het krachtenspel in de arena van de stedelijke ontwikkeling*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:18 Nov 2026

Geïnterviewde personen

Bakker, prof. ir. R. (2013), Voormalig directeur BVR en procesmanager Masterplan Leidsche Rijn.

Blitz, ir. E.C.C. (2012), Voormalig directeur Grondbedrijf SOGZ gemeente Den Haag.

Bosch, drs. H. (2013), Voormalig wethouder ruimtelijke ordening, wonen, herstructurering, krachtwijken, vastgoed, grondzaken en projectwethouder Leidsche Rijn gemeente Utrecht.

Dam, ir. H. (2011), Voormalig architect en later chef afdeling gebouwen bij de Dienst Openbare Werken van de gemeente Utrecht.

Deetman, drs. W. (2012), Voormalig minister van Onderwijs en Wetenschappen.

Eurlings, N. (2012), Voormalig directeur Wilma Vastgoed.

Gameren, ir. R. van (2007), Voormalig projectleider Laakhaven en Binckhorst gemeente Den Haag.

Heemskerk, drs. J.A.R. (2012), Voormalig wethouder Onderwijs gemeente Den Haag.

Hoef, ir. G. van de (2013), Voormalig hoofd Bureau Regio Utrecht en hoofd projectbureau VINEX Utrecht.

Hogenberg, G. (2011), Voorzitter Huurdersvereniging Kanaleneiland en bewoner van het eerste uur.

Hugenholtz, drs. N. (2013), Directeur Leidsche Rijn.

Kootstra, ir. J. (2013), Projectleider Leidsche Rijn Centrum.

Kuenzli, ir. P. (2014), Voormalig directeur Leidsche Rijn.

Laar, R. van de (2012), Voormalig wethouder Economische Zaken gemeente Den Haag

Lente, drs. H.L.M. van (2012), Voormalig projectleider Megastores en Laakcenter gemeente Den Haag.

Lenting, drs. W. (2013), Voormalig wethouder stationsgebied en Leidsche Rijn gemeente Utrecht.

Leyten, drs. A. (2014), Conceptontwikkelaar Leyten.

Liebe, drs. T. (2013), Voormalig directeur ASR Vastgoed Ontwikkeling.

Martini, mr. C. (2012), Voormalig wethouder Sociale en Economische zaken gemeente Den Haag.

Messemaeckers van de Graaff, ir. J.C. (2013 en 2014), Directeur acquisitie en conceptontwikkeling van ASR Vastgoed Ontwikkeling.

Mol, ir. N. (2013), Directeur Vesteda Project Development B.V.

Poel, drs.W. W. van der (2013), Voormalig directeur Leidsche Rijn.

Reijnen, ir. J.L. (2012), Voormalig algemeen directeur SOGZ en REO gemeente Den Haag.

Rijckenberg, drs. A. (2013), Voormalig wethouder Leidsche Rijn, ruimtelijke ordening, participatie, duurzame ontwikkeling, architectuurbeleid, stedelijke vernieuwing gemeente Utrecht.

Santen, drs. B. van (2011), Gemeente Utrecht, Dienst Stadsontwikkeling, adviseur architectuurhistorie.

Steenweg, ir. B. (2012), Voormalig stedenbouwkundige gemeente Den Haag.

Tankink, drs. H.M. (2013), CDO Corio Vastgoed Ontwikkeling BV.

Voorde, E. ten (2013), Voormalig directeur ABN-AMRO projectontwikkeling.

Vreeken, P. (2013), Programmamanager Leidsche Rijn.

Geraadpleegde bronnen

Afkortingen

AAP:	ABN-AMRO Projectontwikkeling
BRU:	Bestuurs Regio Utrecht
B&W:	Burgemeester en Wethouders
CUU:	Commissie voor de Uitbreidingsplannen en andere Stedebouwkundige Regelingen van de Provinciale Planologsiche Dienst Utrecht
DOW:	Dienst van Openbare Werken gemeente Utrecht
DSV:	Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting van Den Haag
DWS:	Gemeentelijke Dienst van de Wederopbouw en de Stadsontwikkeling gemeente Den Haag
EMP:	Commissie Economisch structuurbeleid, Marketing en Personeelzaken gemeente Den Haag
GADH:	Gemeente-archief Den Haag
GS:	Gedeputeerde Staten
HHS:	Haagse Hogeschool
IMK:	Instituut Midden en Kleinbedrijf
IPZH:	Informatiecentrum provincie Zuid-Holland
LH:	Laakhaven(s),
LHC:	Laakhaven Centraal
LHHS:	Laakhaven Hollands Spoor
LR:	Leidsche Rijn
LRC:	Leidsche Rijn Centrum
Min. WenV:	Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting
Min. BZ:	Ministerie van Binnenlandse Zaken
Min. BZK:	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Min. EZ:	Ministerie van Economische Zaken
Min. Fin:	Ministerie van Financiën
Min. IenM:	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Min. OWW:	Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw
Min. VenB:	Ministerie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid
Min. VenW:	Ministerie van Verkeer en Waterstaat
Min. VRO:	Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
Min. VROM:	Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu
NA:	Nationaal Archief
PAU:	Provinciaal Archief Utrecht
PLR:	Projectbureau Leidsche Rijn Utrecht
PPCZH:	Provinciale Planologische Commissie Zuid-Holland
PPDU:	Provinciale Planologische Dienst Utrecht
PPDZH:	Provinciale Planologische Dienst Zuid-Holland
RBU:	Regionaal Beraad Utrecht
ROSV:	Commissie Ruimtelijke Ordening, Stadsvernieuwing , Volkshuisvesting gemeente Den Haag
SADH:	Semi-statisch Archief Gemeente Den Haag
SODH:	Gemeentelijke Dienst van de Stadsontwikkeling van Den Haag
SOGZ:	Gemeentelijke Dienst van de Stadsontwikkeling - Grondzaken van Den Haag
UA:	Het Utrechts Archief
VS:	Volker Stevin Ontwikkelingsmaatschappij
WAVG:	Wilma Vastgoed en Amstelland Vastgoed
WRR:	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Literatuur

AAP (1994), *Fax ontwikkelingscombinatie themacentrum LH inzake grondprijs, 27 april 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 6220.

AAP (1995), *Goedkeuring samenwerkingsovereenkomst GDV-locatie LH, 15 februari 1995*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 6220.

Abdel-Raman, H.M. & A. Anas (2003), *Theories of systems of cities*. NBER working paper. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

AD (2000), Centrumplan Utrecht lijkt te wankelen. www.ad.nl, 7 maart 2000.

Adams, D. (1994), *Urban Planning and the Development Process*, UCL Press, London.

Algemeen Handelsblad (1922), Uitbreidingsplan Utrecht, *Algemeen Handelsblad*, 3 januari 1922. In: UA, 1007-3, invnr. 20531.

Algemene Rekenkamer (2009), *Financiële verhoudingen tussen de bestuurslagen, geldstromen en verantwoordelijkheden bij decentraal uitgevoerd beleid*. Rapport nr. 32249 voor de Tweede Kamer der Staten Generaal.

Allers, M.A. (2009), Rijksbegroting 2010: Gemeenten moeten bezuinigen, maar niet allemaal evenveel. *Tijdschrift voor Openbare Financiën,* pp. 283-292.

Allers, M.A. (2011), *Doel en middelen in de financiële verhouding tussen overheden*. Oratie bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Economics of Sub-National Government aan de Rijksuniversiteit Groningen op 22 november 2011.

Altshuler, A. & D. Luberhoff (2003), *Mega-Projects. The changing politics of urban public investments*, Washington DC: The Brookings Institute.

Anas, A. (1992), On the birth and growth of cities: laissez-faire and planning compared. *Regional Science and Urban Economics,* 22, pp. 243-258.

Anas, A., R. Arnott & K. Small (1997), *Urban spatial structure*. Working paper. The university of Califonria Transportation Center, Berkeley.

Anas, A., R. Arnott & K. Small (1998), Urban spatial structure. *Journal of Economic Literature*. 36, pp. 1426-1464.

Angotti, T & E. Hanhardt (2001), Problems and prospects for healthy mixes-use communities in New York City. In: *Planning Practice & Research*, 16(2), pp. 145-154.

Architectuur.nl (2010), *Geen realisatie Belle van Zuylen Utrecht*. www.architectuur.nl, 25 januari 2010.

Arends, R., J.H. Boersma & J.W. Tap (2002), Bestemming stad; over de maakbaarheid van Hollandse stedelijkheid. In: *Blauwe kamer: tijdschrift voor landschapsontwikkeling en stedenbouw,* 32002, pp. 48-51.

Articon B.V. (1992), *Hollands Spoor naar 1996*. In: SADH, invnr. CV 2258, doos 55793.

Atelier PRO (1991), *Brief aan REO inzake strategisch stedenbouwkundig plan, 12 juni 1991*. In: SADH, invnr. CV 2215, doos 55798.

AVG (1989), *Aanbieding voor de selectie van de ontwikkeling van LHHS, 13 december 1989*. In: SADH, invnr. CV 2209, doos 55797.

AVG (1993a), *Brief R. Hoogerland aan Selmar Will inzake parkeren woningbouw LHHS, 15 maart 1993*. In: SADH, invnr. CV 2173, doos 55789.

Bak, R.L. (1971), *Hoofdwinkelcentrum; structuur en functie van het kernwinkelapparaat*. Samsom Uitgeverij NV; Alphen aan den Rijn, Brussel 1971.

Bak, R.L. (2014), *Database kantoren Nederland*.

Bakker, J.H. (2008), *Welkom in Megapolis; denken over wonen, stad en toekomst*. Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen.

Batten, D.F. (1995), Network cities: creative urban agglomerations for the 21st century? *Urban Studies,* 32, pp. 313-327.

BD Architectuur (2012), Projectinformatie Delta Lloyd Zorg Den Haag, Nieuw Laakhaven. www.bdarchitectuur.nl.

Berenschot (1996), *Externe evaluatie procesgang LHproject DSO Den Haag, 12 december 1996*. In: SADH, invnr. CV 3178, doos 55915.

Berry Brian, J.L. (1973), *The human consequences of urbanisation. Divergent paths in the urban experience of the twentieth century*, Londen en Basingstoke.

Bhattacharjee, S. & A.R. Goetz (2012), Impact of light rail on traffic congestion in Denver. In: *Journal of Transport Geography,* 22, pp. 262-270.

Blijstra, R. (1969), *2000 jaar Utrecht; stedebouwkundige ontwikkeling van castrum tot centrum*. A.W. Bruna & Zoon Utrecht/Antwerpen.

Bogaerts, A., F. Dieleman, M. Dijst & S. Geertman (2007), Economic deconcentration in a rational planning system: The Dutch case. In: E. Razin e.a. (ed), *Employment Deconcentration in European metropolitan areas*, Springer Verlag New York.

Bolt, E.J. (1995), *Produktvorming in de detailhandel; handboek*. Bolt: Merkelbeek.

Bolt, E.J. (2003), *Winkelvoorzieningen op waarde geschat. Theorie en praktijk*. Bolt: Merkelbeek.

Bolt, E.J. & P.M.M. Kerklaan (1989), *Ontwikkeling en Opbouw van het Nederlandse Detailhandelsapparaat*. Uitgave van MBO.

Bontje, M. (2001), Dealing with deconcentration: Population deconcentration and planning response in polynucleated urban regions in North-west Europe. In: *Urban Studies,* 38(4), pp. 769-785.

Bontje, M. (2004), From Suburbia to post-suburbia in the Netherlands: Potentials and threats for sustainable regional development. In: *Journal of housing and the built environment*, 19, 1, pp. 25-47.

Bontje, M. & J. Burdack (2005), Edge cities, European style: examples from Paris and the Randstad. *Cities*, 22(4), pp. 317-330.

Borchert, J.G. (1995), *Detailhandel op een tweesprong; binnenstad of periferie*, 'fun' of 'run'? Geografie, 4(1), pp. 4-8.

Bos, A. red. (1946), *De stad der toekomst, de toekomst der stad*. Uitgever A. Voorhoeve, Rotterdam.

Brand, A. (2002), *Het Stedelijk Veld in Opkomst. De transformatie van de stad in Nederland gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw*, Amsterdam: AME, Universiteit van Amsterdam.

Brauw Blackstone Westbroek Advocaten en Notarissen, De (1992), *Telefax inzake procedure plaatsen overheidsopdracht aan NBM-Amstelland, gericht aan Diepenhorst de Vos en Partners, 24 januari 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

Brauw Blackstone Westbroek Advocaten en Notarissen, De (1996), *Advies inzake woningen Laakcenter, 3 december 1996*. In: SADH, invnr. CV 3178, doos 55915.

Brauw Blackstone Westbroek Advocaten en Notarissen, De (1997), *Telefax van W. Taekema aan Jan Pieter Coumou van DSO, inzake Laakcenter, 9 juni 1997.* In: SADH, invnr. CV 2031, doos 62200.

Brauw Blackstone Westbroek Advocaten en Notarissen, De (2007), *Positie Corio in LR Centrum in relatie tot de overeenkomsten Stationsgebied*, 12 oktober 2007. In: Bouwput.com.

Bretschneider, B., M. Herzog & T. Zelger (2002), Multifunktionaler Stadtnukleus; Planung eines multifunktionalen Gebäudekomplexes unter Berücksichtigung energetischer Planungsfaktoren. Berichte aus *Energie- und Umweltforschung* 34, pp. 1-174.

BRO (1992), *Laakhaven Hollands Spoor Den Haag Deel 3: eindrapport commerciële voorzieningen, oktober 1992*. In: SADH, CV 2168, doos 55788.

BRO (1995), *Haaglanden Regionale structuurvisie detailhandel, juni 1995*. In: SADH, invnr. 2052, doos 55905.

BRU (1996a), *Brief van de Voorzitter Coordinatiegroep A2, Guus van de Hoef inzake Rapportage Coördinatiegroep A2, d.d. 12 april 1996*. In: UA, 1103-4, invnr. 2643.

BRU (1996b), *Brief aan de minister van Verkeer en Waterstaat, Annemarie Jorritsma van de voorzitter, Ivo Opstelten en de secretaris Guus van de Hoef, inzake Rapportage Integratie A2, d.d. 13 mei 1996*. In: UA, 1103-4, invnr. 2643.

BRU (1996c), Samenvatting resultaten integratie A2 van Coördinatiegroep A2 In: UA, 1103-4, invnr. 2643.

BRU (1996d), *Brief aan GS van de voorzitter, Ivo Opstelten en de secretaris Guus van de Hoef, inzake Rapportage Integratie A2, d.d. 13 mei 1996*. In: UA, 1103-4, invnr. 2643.

BRU (1997), *Regionaal Structuurplan; een RSP voor de tien; ontwerp*. Utrecht, 13 januari 1997.

Buitelaar, E. & A. Segeren (2011), Urban structures and land; the morphological effects o fealing with property rights. In: *Housing studies,* 26(5), pp. 661-679.

Buitelaar, E. & N. Sorel (2010), Between the rule of law and the quest for conrol: legal certainty in the Dutch planning system. In: *Land use policy* 27, pp. 983-989.

Burdack, J., G. Herfert & R. Rudolph (ed), (2005), Europäische metropolitane peripherien. Beiträge zur *Regionalen Geographie* 61 IfL, Leipzig.

Bureau Stedelijke Planning en NVM BOG (2009), *Het economisch belang van leisure en de rol van leisure in gebiedsontwikkeling*. NVM BOG Leisuremarktonderzoek 2009.

Burgemeester van Den Haag (1943), *Brief aan de secretaris-generaal van het Departement van Binnenlandsche Zaken inzake uitbreiding Den Haag*. In: NA, invnr. 468.

Burger, M. (2011), *Structure and cooptition in urban networks*. Promotie-onderzoek Erasmus Research Institute of Management (ERIM).

Burghouwt, G. (2002), De onweerstaanbare opkomst van de airport city. In: *Geografie,* september 2002.

Buursink, J. (1977), *De hiërarchie van de winkelcentra*; onderzoek van het ruimtelijk koopgedrag in stadsdelen met een gepland winkelapparaat. Rijksuniversiteit Groningen, Geografisch Instituut Groningen.

Buursink, J. (1991), *Steden in de markt; het élan van citymarketing*. Coutinho, Bussum

Buursink, J. (1996), *De betrekkelijkheid van de aantrekkelijkheid van de binnenstad als koopcentrum*. In: Boekema, F. & Buursink, J. (eds.), *Het behoud van de binnenstad als winkelhart*, Van Gorcum, Assen.

B&W Den Haag (1934), Overeenkomst met Dudok voor ontwerp uitbreidingsplan Den Haag zuidwest d.d. 13 maart 1934. In: GADH, invnr. 657.

B&W Den Haag (1949), *Structuurplan 's-Gravenhage; toelichting voor de gemeenteraad*. In: NA, nr. 2.17.03, invnr. 1691.

B&W Den Haag (1951), Brief aan Dudok inzake beëindiging overeenkomst d.d. 24 september 1951. In: GADH, 0509-01, invnr. 17a.

B&W Den Haag (1952a), Besluit B&W 11 juli 1952 met betrekking tot prijsvraag ontwerp centrum Leyweg. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

B&W Den Haag (1952b), Reactie B&W op prijsvraag wijkcentrum Morgenstond aan de directeur van de Gemeentelijke Woningdienst d.d. 21 maart 1952. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

B&W Den Haag (1952c), *Brief B&W 26 augustus 1952 aan de directeur van de Gemeentelijke Woningdienst met betrekking tot prijsvraag ontwerp centrum Leyweg.* In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

B&W Den Haag (1961), *Besluit B&W inzake wijziging uitbreidingsplan met vier dagwinkels*. In: GADH, 0484-02, invnr. 6291.

B&W Den Haag (1993), *Toelichting bestemmingsplan naar aanleiding rapport Instituut Midden en Kleinbedrijf Den Haag Laakhaven-Centraal; ontwikkelingsmogelijkheden voor grootschalige detailhandel*. In: SADH, invnr. CV 2045, doos 55903.

B&W Den Haag (1995), *Brief aan Ontwikkelingscombinatie AAP/VS inzake samenwerkingsovereenkomst GDV-locatie LH, 26 april 1995*. In: SADH, invnr. CV 2057, doos 55905.

B&W Den Haag (1996), *Verslag 16 januari 1996 inzake Calandstraat*. In: SADH, invnr. CV/3120, doos 55914.

B&W Oudenrijn (1927), *Vaststelling uitbreidingsplan op 25 november 1927.* In: PAU, 1201, , invnr. 4085.

B&W Utrecht (1924), *Reactie op het verslag van het onderzoek van het ontwerp-uitbreidingsplan 1920 in de afdeelingen van den Gemeenteraad , juni 1924*. In: UA, 1007-3, invnr. 20531.

B&W Utrecht (1931), *brief d.d. 23 oktober 1931 aan GS inzake uitbreidingsplan*. In: PAU, 1201, , invnr. 4169.

B&W Utrecht (1942), *Nota van het gemeentebestuur van Utrecht naar aanleiding van het rapport d.d. 3 september 1942 van de Technische Commissie uit de Streekplanstudiecommissie*. In: UA, 1007-3, invnr. 20839.

B&W Utrecht (1943), *Verslag bespreking GS en B&W Utrecht op 19 oktober 1943*. In: UA, 1007-3, invnr. 20838.

B&W Utrecht (1953), *Brief aan de CUU d.d. 23 november 1953 inzake schetsontwerp Utrecht Zuid-west*. In: PA, PPDU 1211, invnr. 518.

B&W Utrecht (1957a), *Brief aan GS van Utrecht inzake aanstelling Fledderus als coördinator Kanaleneiland*. In: UA, 829, invnr. 459.

B&W Utrecht (1957b), *Raadsbesluit coördinatie werkzaamheden Kanaleneiland d.d. 29 april 1957.* In: UA, 829, invnr. 459.

B&W Utrecht (1957c), *Brief aan Fledderus inzake aanstelling als coördinator Kanaleneiland*. In: UA, 829, invnr. 459.

B&W Utrecht (1958a), *Brief inzake uitbreidingsplan Kanaleneiland aan de CUU d.d. 31 juli 1958*. In: PA, PPDU 1211, invnr. 567.

B&W Utrecht (1958b), *Brief aan de gemeenteraad inzake Voorbereiding uitbreidingsplannen d.d. 17 januari 1958*. In: UA, 1007-3, invnr. 20541.

B&W Utrecht (1960), *Brief d.d. 2 maart 1960 aan Van Waning & Co inzake bouwvergunning*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

B&W Utrecht (1965), *Brief aan Min. van EZ inzake Rijksgoedkeuringen d.d. 17 mei 1966*. In: UA, 1007.3, invnr. 21546.

B&W Utrecht (1966), *Brief aan Min. van EZ inzake Rijksgoedkeuringen d.d. 3 augustus 1965*. In: UA, 1007.3, invnr. 21546.

B&W Utrecht (2007), *Brief aan de commissie voor Stedelijke Ontwikkeling inzake Europese aanbesteding kernwinkelgebied LRC, 12 juni 2007.* www.utrecht.nl.

B&W Utrecht (2008),*Brief aan de Raadscommissie Stedelijke Ontwikkeling inzake Selectie ontwikkelaar kernwinkelgebied LR Centrum*, 13 mei 2008.

B&W Utrecht (2009), *Brief aan de Raadscommissie voor Stad en Ruimte inzake Stedenbouwkundig plan LRC Zuid*, 19 mei 2009.

B&W Utrecht (2010), *Ontwerpvoorstel aan de raad inzake nieuwbouw schouwburg XL en renovatie stadsschouwburg Utrecht, 2 februari 2010.* www.utrecht.nl.

B&W Utrecht (2011), *Brief aan de raadscommissie Stad en Ruimte inzake stand van zaken kernwinkelgebied LRC, 24 februari 2011.* www.utrecht.nl.

B&W Utrecht (2012a), *Brief aan de raadscommissie Stad en Ruimte inzake stand van zaken kernwinkelgebied LRC, 28 februari 2012*. www.utrecht.nl.

B&W Utrecht (2012b), *Brief aan de raadscommissie Stad en Ruimte inzake stand van zaken kernwinkelgebied LRC, 2 oktober 2012*. www.utrecht.nl.

Cammen, H. van der & L.de Klerk (2003), *Ruimtelijke ordening, van grachtengordel tot VINEX-wijk*. Het Spectrum, Utrecht.

Cappelin, R. (1988), Transaction costs and urban agglomeration, *Revue d'Economie Regionale et Urbaine*, 2, pp. 261-278.

Cappelin, R. (2000), Urban agglomeration and regional development policies in an enlarged Europa. Gepubliceerd in: Bröcker, J. & H. Hermann (eds), *Spatial change and Interregional flows in the integrating europa; Essays in honour of Karin Peschel*, Physica-Verlag. Heildelberg, pp. 117-129.

Castells, M. (1989), *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process*, Oxford, UK/Cambridge: Basil Blackwell.

Castells, M. (1996), *The Rise of the Network Society*, Oxford and Malden; Blackwell Publishers.

CBS (2007), Milieu en Natuurcompendium; *Bodemgebruik: ontwikkeling vanaf 1900*. Heerlen/Voorburg.

CBS (2008a), *Ontwikkeling bevolking 1945-2007.* Heerlen/Voorburg.

CBS (2008b), *Ontwikkeling woningvoorraad 1945-2007* Heerlen/Voorburg.

CBS (2008c), *Ontwikkeling bedrijventerreinen 1955-2003*. Heerlen/Voorburg.

CBS (2010), *Totale rijksuitgaven, gemeente-inkomsten en uitkering Gemeentefonds*, 1950-2001

CBS (2011), *Indeling van Nederland in 22 stadsgewesten en grootstedelijke agglomeraties*.

CBS (2014a), *CBS Statline; Historie bodemgebruik Nederland 1900-2010*.

CBS (2014b), *CBS Statline; Bevolking kerncijfers*.

CBS (2014c), *CBS Statline; Woningvoorraad naar bewoning*.

CBS (2014d), *CBS Statline; Mobiliteit in Nederland; vervoerwijzen en motieven, regio's, 2014*.

Centacon B.V. (2012), *Projectinformatie Het Hoge Huis*. www.centacon.nl.

Centraal Instituut Midden- en Kleinbedrijf (1986), *'s-Gravenhage; distributieve ontwikkelingen op Binckhorst/LH*. In: GADH, 1325-01, invnr. 784.

Cervero, R. (2006), *Public transport and sustainable urbanism: global lessons*. Science Council of Japan.

Christaller, W. (1933), *Die zentralen Orte in Süddeutschland*, Jena: Gustav Fischer

Cladera, J.R., C.R. Marmolejo Duarte & M. Montserrat (2009), Urban structure and polycentrism: towards a redefinition of the subcentre concept. In: *Urban Studies*,46(13), pp. 2841-2868.

College van Algemene Commissarissen voor de Wederopbouw (1946), *Brief van de Algemene Commissaris, dr. Ir. Z.IJ. van der Meer aan Mr. M. vd Feen inzake uitbreidingsplan Den Haag West d.d. 13 april 1946*. In: NA, nr. 2.17.03, invnr. 1691.

Commissaris der Koningin Utrecht (1947), *Besluit intrekking besluit van 6 oktober 1943 inzake opheffing Streekplanstudiecommissie*. In: UA, 1007-3, invnr. 20838.

Corio (2004), *Notulen van de Buitengewone Algemene Vergadering van Aandeelhouders Corio NV, 10 december 2004*. www.corio-eu.com.

Couclelis, H. (2000), *From sustainable transportation to sustainable accessiblitity; can we avoid a new tragedy of the commons* ? In: D.G. Janelle en D.C. Hodge (eds), Information, place and cyberspace; Issues in accessibility. Berlin, Springer Verslag.

Coupland, A. (ed.), (1996), *Reclaiming the City: Mixed use development*, E. & FN Spon, London

D66 Den Haag (1996), *Vragen aan de voorzitter van de gemeentraad mbt Woningen LHC, 18 juli 1996*. In: SADH, invnr. CV 2048, doos 55904.

Davoudi, S. (2003), Polycentricity in European spatial planning: from an analytical tool to a normative agenda. In: *European Planning Studies*, 11(8), pp. 980-999.

Devco (1995), *Overeenkomst met Eclips Bouwmarkten B.V. inzake ontwikkeling bedrijfsruimte voor vestiging Gamma in Laakcenter, 30 maart 1995*. In: SADH, invnr. CV 2033, doos 62199.

Devco (1997), *Brief aan wethouder Verkerk inzake schade Laakcenter I, 5 mei 1997.* In: SADH, invnr. CV 2031, LHC doos 62200.

DHV (2007a), *Prekwalificatie leidraad Europese aanbesteding kernwinkelgebied LRC*. PLR, 2007. In: archief PLR.

DHV (2007b), *Conceptueel ontwerp ondergrondse bevoorrading LR Centrum; een logistiek systeem met uitzicht*. Juli, 2007.

DHV (2011), *Selectieleidraad Europese aanbesteding ontwikkeling buurtwinkelcentrum LRC Zuid*. PLR, november 2011. In: archief PLR.

Dieleman, F.M. & A. Faludi (1998), Polynucleated metropolitan regions in Northwest Europe; theme of the special issue. In: *European planning studies*, 6 (4), pp. 365-377.

Dieleman, F.M. & H. Priemus (1996), *De inrichting van stedelijke regio's*. Gorcum, Assen.

Dienst Bouwen en Wonen gemeente Den Haag (1996), *Notitie bouwplanoverleg 6 februari 1996 inzake Laakcenter I*. In: SADH, invnr. CV/3120, doos 55914.

Dienst Stadsbeheer Den Haag (1991), *Verslag coördinatievergadering 1 LHgebied Centraal, 22 augustus 1991*. In: SADH, invr. CV 2005, doos 55897.

Dienst Volkshuisvesting Den Haag (1989), *Volkshuisvestelijke uitgangspunten t.a.v. ontwikkeling locatie Rijswijkseweg-Fijnjekade,* 24 november 1989.

DMAG (2007), *Commuting in London*.

DOW (1954), *Brief wethouder-voorzitter Derks aan Fabricagecommissie d.d. 29 januari 1954 inzake structuurplan*. In: UA, 1007-3, invnr. 20538.

DOW (1956a), *Notulen vergadering Fabricagecommissie 23 oktober 1956*. In: UA, 829, invnr. 459.

DOW (1956b), *Uitwerking plan Welgelegen, 18 december 1956*. In: UA, 829, invnr. 459.

DOW (1956c), *Notulen vergadering Fabricagecommissie 31 juli 1956*. In: UA, 829, invnr. 459.

DOW (1957a), *Brief van de directeur van Openbare Werken, dienst stadsontwikkeling d.d. 7 maart 1957, aan de Hoofddirecteur van openbare werken inzake coördinatie werkzaamheden Kanaleneiland*. In: UA, 829, invnr. 459.

DOW (1957b), *Notulen vergadering Fabricagecommissie 3 september 1957.* In: UA, 829, invnr. 459.

DOW (1957c), *Notulen vergadering werkcommissie Kanaleneiland d.d. 26 maart en 9 april 1957.* In: UA, 829, invnr. 459.

DOW (1957d), *Notulen vergadering werkcommissie Kanaleneiland d.d. 23 april 1957.* In: UA, 829, invnr. 459.

DOW (1957e), *Notulen vergadering werkcommissie Kanaleneiland d.d. 7 mei 1957.* In: UA, 829, invnr. 459.

DOW (1957f), *Notulen vergadering werkcommissie Kanaleneiland d.d. 21 mei 1957.* In: UA, 829, invnr. 459.

DOW (1957g), *Notulen vergadering werkcommissie Kanaleneiland d.d. 16 juli 1957.* In: UA, 829, invnr. 459.

DOW (1957h), *Notitie betreffende ontwerp planning woningbouw d.d.november 1957.* In: UA, 1007-3, invnr. 20540.

DOW (1958), *Notulen vergadering Fabricagecommissie 15 juli 1958*. In: UA, 829 Openbare werken, invnr. 251a.

DOW (1959a), *Brief van de hoofddirecteur d.d. 19 oktober 1959 inzake nieuw ontwerp winkelcentrum Kanaleneiland*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

DOW (1959b), *Notitie van Chef afdeling openbare werken d.d. 6 november 1959 inzake verkoop bouwterrein voor winkelcentrum Kanaleneiland*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

DOW (1960a), *Avies aan B&W inzake aankoop grond Van Waning voor winkelcentrum Kanaleneiland.* In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

DOW (1960b), *Brief directeur Stadsontwikkeling aan B&W inzake zaalruimtebehoefte in centrum Kanaleneiland.* In: UA, 1007-3, invnr. 20750.

DOW (1963a), *Reactie Chef Openbare Werken op kritiek planning scholen Kanaleneiland.* In: UA, 1007-3, invnr. 20535.

DOW (1963b), *Notitie chef M.A. inzake Verenigingsleven in Utrecht*. In: UA, 1007-3, invnr. 20750.

DOW (1964), *Notitie chef Volkshuisvesting d.d. 29 september 1964*. In: UA, 1007.3, invnr. 21546.

DSO i.o. (1996a), *Verslag Managementteam inzake Calandstraat, 20 februari 1996*. In: SADH, invnr. CV/3120, doos 55914.

DSO (1996b), *Verslag Managementteam inzake Neherkade/Calandstraat/LH West, 14 mei 1996*. In: SADH, invnr. CV/3120, doos 55914.

DSO (1996c), *Verslag bijeenkomst Gemeente Den Haag en Bedrijvenvereniging LH/Binckhorst inzake Woningbouw op LH, 15 mei 1996*. In: SADH, invnr. CV 2048, doos 55904.

DSO (1996d), *Onderzoek naar de gang van zaken bij de woningbouwplannen in LHC door Wouter van der Poel, 16 oktober 1996*. In: SADH, invnr. CV 3178 doos 55915.

DSO (1996e), *Stedenbouwkundige randvoorwaarden Megastores LH, 2 april 1996*. In: SADH, invnr. CV 2091, doos 55912.

DSO (1997a), *Brief van Marco van Lente aan Ton Anker van Amstelland Vastgoed inzake woontorens Fijnjekade, 11 juli 1997*. In: SADH, invnr. CV 2178, doos 55790.

DSO (1997b), *Brief Pim Koelemij inzake start bouw woningen Fijnjekade, 13 augustus 1997*. In: SADH, invnr. CV 2178, doos 55790.

DSO (1999), *Brief van Marco van Lente, teamhoofd Commercieel Vastgoed, aan Stichting DUWO, 5 juli 1999*. In: SADH, invnr. 2145, doosnr. 62199.

DSO (2001), *Grondreserveringsovereenkomst Stamkartplein LHHS voor ontwikkeling studentenwoningen, 29 mei 2001*. In: SADH, invnr. 2145, doosnr. 62199.

DSV (1928), *Brief van de directeur aan B&W inzake aanstellen Berlage voor uitbreidingsplan zuidwest*. In: GADH, 0487-01, invnr. 657.

DSV (1930), *Uitbreidingsplan van Ockenburgh, Maepolder-Escamppolder*. In: GADH, *1928-1933*, invnr. 657.

DSV (1937), *Uitbreidingsplan van Ockenburgh, Maepolder-Escamppolder*. In: GADH, invnr. 658.

DSV (1939), Nota van toelichting op het Ontwerp-Uitbreidingsplan voor het zuid-westelijk gedeelte der gemeente 's-Gravenhage. In: *Gemeentelijke Dienst voor Wederopbouw en Stadsontwikkeling* 0509-01, invnr. 17a.

DSV (1941), *Reactie van de directeur Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting inzake concept- advies van de Inspecteur der Volkshuisvesting over uitbreidingsplan Den Haag zuidwest d.d. 25 januari 1941*. In: GADH, 0487-01, invnr. 660.

DSV (1949a), *Brief hoofddirecteur Bakker Schut 6 juli 1949 inzake naamswijziging uitbreidingsplan Leyweg in Morgenstond*. GADH, 0487-01, invnr. 649.

DSV (1949b), *Toelichting ontwerp uitbreidingsplan Morgenstond. Dudok en Bakker Schut d.d. 16 september 1949*. GADH, 0487-01, invnr. 649.

Dudok, W.M. (1935), *Uitbreidingsplan Morgenstond*. In: GADH, 0487-01, invnr. 658

Dudok, W.M. (1948), *Ontwerp uitbreidingsplan Leyweg*. In: GADH, 0487-01, invnr. 3612.

Dudok, W.M. (1949a), *Uitbreidingsplan Morgenstond bij brief 14 juli 1950*. In: GADH, 828-01, invr, 5367.

Dudok, W.M. (1949b), *Toelichting op het concept-structuurplan voor Groot 's-Gravenhage van de architect-stedebouwkundige W.M. Dudok met toelichting en plattegronden*. In: GADH, 0610-01, invnr. 2651.

Dudok, W.M. (1950), *Brief aan B&W d.d. 20 mei 1950*. In: GADH, 0509-01, invnr. 17a.

Dudok, W.M. (1952a), *Brief aan B&W inzake afwijzing jurylidmaatschap prijsvraag ontwerp centrum Leyweg*. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

Dudok, W.M. (1952b), *Brief aan de directeur van de gemeentelijke Woningdienst van Den Haag, de heer Cohen Stuart d.d. 3 januari 1952*. In: GADH, 0973, invnr. 87.

Dudok, W.M. (1952b), *Brief aan Bakker Schut d.d. 24 juni 1952*. In: GADH, 0509-01, invnr. 17a.

DUIC (2012), *Bouw LRC wederom vertraagd*. In: De Utrechtse Internetcourant, 5 maart 2012

Dun, F. van (2010), Gebiedsontwikkeling en PPS. In: Nozeman, E, eds. (2010), *Handboek projectontwikkeling; een veelzijdig vak in een dynamische omgeving*, NEPROM.

Duren, A.J. van (1995), *De dynamiek van het constante; over de flexibiliteit van de Amsterdamse binnenstad als economische plaats*. Van Arkel: Utrecht.

Dussen, J.W. van der (1987), Vijfenzeventig jaar financiële verhouding rijk-gemeenten. *Economisch Statistische Berichten*.

DUWO (2012), *Projectinformatie studentencomplex Stamkartplein Den Haag*. www.duwo.nl

DWS (1949a), *Uitbreidingsplan Morgenstond (plattegrond), van architect-stedebouwkundige Dudok*. In: GADH, 0509-01, invnr. 89.

DWS (1949b), *Brief Bakker Schut aan B&W d.d. 27 juli 1949 met verzoek om programma van eisen op te stellen voor een wijkcentrum*. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

DWS (1949c), *Brief dr. Ir. F. Bakker Schut, hoofddirecteur DWS van Den Haag,van 27 juni 1949 aan de directeur-generaal van het Min. WenV inzake studie winkelvraagstuk*. In: NA, invnr. 3195.

DWS (1950), *Brief Bakker Schut aan B&W d.d. 14 juli 1950 inzake verzoek voorbereiden prijsvraag wijkcentrum Leyweg*. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

DWS (1951), *Document betreffende de verhouding tussen de gemeente Den Haag en architect Dudok*. In: GADH, 0509-01, invnr. 17a.

DWS (1952), *Notitie betreffende winkelvoorzieninge en brancheverdeling in Morgenstond ten noordwesten van de Melis Stokelaan*. In: GADH, 0509-01, invnr. 254.

DWS (1954), *Brief hoofddirecteur Bakker Schut aan B&W inzake bouw wijkcentrum Leyweg d.d. 10 september 1954*. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

DWS (1955), *Brief van hoofddirecteur Bakker Schut aan B&W d.d. 15 augustus 1955 inzake wijziging centrum Leyweg met vigerende uitbreidingsplan*. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367

DWS (1960a), *Brief van de plaatsvervangend hoofddirecteur aan de directeur van Gemeentewerken d.d. 29 januari 1960*. In: GADH, 0484-02, invnr. 6291.

DWS (1960b), *Brief van de hoofddirecteur van de DWS, dr. Ir. F. Bakker Schut aan B&W, 31 augustus 1960*. In: GADH, 0484-02, invnr. 6291.

DWS (1960c), *Brief van de hoofddirecteur van de DWS, dr. Ir. F. Bakker Schut aan B&W, 18 maart 1960*. In: GADH, 0484-02, invnr. 6291.

DWS (1966), *Gegevens winkelcentra met plattegronden d.d. 1 jumni 1966*. In: GADH, 0509, invnr. 2655.

DWS (1969), *Overzicht winkelvoorzieningen in Bouwlust, Morgenstond en Moerwijk (gedeeltelijk), d.d. 10 december 1969*. In: GADH, 509-01, invnr. 2692.

ECTP (1998), *New Charter of Athens; the principles of ECTP for the planning of cities* (London: ECTP).

EIM (1961), *Woonwijk en winkelcentrum; een onderzoek naar de commerciële reikwijdte van het winkelcentrum Leyweg*. Sociaal-economische onderzoekingen, 's-Gravenhage, november 1961.

Elkin, S.L. (1987), *City and Regime in the American Republic*. Chicago Il: University of Chicago Press.

Engelsdorp Gastelaars, R. van (2001), De maakbaarheid van stedelijk leven. In: *Levende stad tien essays over netwerkverstedelijking*. Den Haag: VROM.

Engelsdorp Gastelaars, R. van & D. Hamers (2006), *De nieuwe stad; stedelijke centra als brandpunten van interactie*. NAI-uitgevers, Rotterdam.

Eurostat (2014), *Bevolking Europese steden*, 2014.

Evers, D., A. van Hoorn & F.van Oort (2005), *Winkelen in Megaland*, Ruimtelijk Planbureau, Den Haag, NAI Uitgevers, Rotterdam.

Evers, D. & A. van Hoorn (2006), Het veranderende winkellandschap. In: *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, 87(1), pp. 22-25.

Evers, D., D. Kooijman & E. van der Krabben (2011), *Planning van winkels en winkelgebieden in Nederland*. Sdu uitgevers B.V., Den Haag.

Fainstein, S.S. & N.I.Fainstein (1983), *Restructuring the city; the political economy of urban redevelopment*. Longman Inc., New York.

Fishman, R. (1987), Bourgeois Utopias: *the rise and fall of suburbia*, Basic Books, New York.

Fishman, R. (1991), America's new city, *The Wilson Quaterly*, 14.

Filion, P. (2001), Suburban mixed-use centres and urban dispersion: what difference do they make?, *Environment and Planning A*, 33, pp. 141-160.

Fledderus R.H. (1960a), *Brief aan B&W d.d. 18 maart 1960 inzake aanpassingen winkelcentrum Kanaleneiland*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

Fledderus R.H. (1960b), *Brief aan architectenbureau Maaskant d.d. 29 februari 1960* inzake gewenste aanpassingen winkelcentrum Kanaleneiland. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

Fokkema, J. (2010), Projectontwikkeling: het spel, de spelers en de spelregels. In: Nozeman, E. eds. (2010), *Handboek projectontwikkeling; een veelzijdig vak in een dynamische omgeving*, NEPROM.

Frieden, B.J. & L.B, Sagalyn, L (1989), *Downtown Inc.: How America Rebuilds Cities*, MIT Press,Cambridge, MA.

Garcia-Lopez, M.A. & I. Muniz (2010), Employment decentralisation: polycentricity or scatteration? The case of Barcelona. In: *Urban Studies*, December.

Garreau, J. (1991), *Edge City: Life on the New Frontier*, Anchor Books, Doubleday, New York.

Gaschet, F. (2002), The new intra-urban dynamics: Suburbanisation and functional specialisation in French cities. *Papers in regional science,* 81(1), pp. 63-81.

GEMACA (1996), *North-West European Metropolitan Regions; Geographical boundaries en economic structures,* I.A.U.R.I.F.

Gemeente Den Haag (1942), *Beroep gemeentebestuur van 's-Gravenhage tegen onthouding goedkeuring aan de uitbreidingsplannen Ockenburgh, Mae- en Escamppolder en Mariahoeve*. In: NA, nr. 2.17.01, invnr. 468.

Gemeente Den Haag (1948), *Enige grondslagen voor de stedebouwkundige ontwikkeling van 's-Gravenhage*. Drukkerij HEGA, 's Gravenhage.

Gemeente Den Haag (1949),*Verslag van het op 22 januari 1949 te Scheveningen gehouden congres over het strctuurplan voor 's Gravenhage van de architect-stedebouwkundige W.M. Dudok*. In: GADH, 0610-01, invnr. 2653.

Gemeente Den Haag (1952), *Gemeenteverslagen Den Haag 1952*. In: GA, 668 beeldnr. 9.

Gemeente Den Haag (1954), *Brief van directeuren gemeentelijke diensten aan B&W d.d.15 januari 1954*. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

Gemeente Den Haag (1981), *Nota Eerste stap structuurplan 's Gravenhage*. In: GADH, 0828-01, invnr. 5637.

Gemeente Den Haag (1985), *Nota Ruimtelijk Beleid*. In: GADH, 1325-01, invnr. 702.

Gemeente Den Haag (1987), *Study & Work Park*. In: GADH, 0828-01, invnr. 6645.

Gemeente Den Haag (1988), Geef Den Haag de ruimte; nota over agglomeratieproblematiek in Groot-Den Haag. Gemeente Den Haag.

Gemeente Den Haag (1989a), *Nota Hart voor Den Haag*. Gemeente Den Haag.

Gemeente Den Haag (1989b), *Uitvoeringsplan LHC, maart 1989*. In: SADH, invnr. CV 2107, doos 55906.

Gemeente Den Haag (1990), Herontwikkeling LHHS; uitgangspunten bij PPS, januari 1990.

Gemeente Den Haag (1991), *Herontwikkeling LHC: mogelijkheden voor detailhandel*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Gemeente Den Haag (1992), *Samenwerkingsovereenkomst inzake de ontwikkeling van een deel van LHHS*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

Gemeente Den Haag (1994), *Afspraken met de HHS inzake HHS in LHHS, juli 1994*. In: SADH, invnr. CV 2144, doos 62203.

Gemeente Den Haag (1995a), *Verslag projectgroep LHC, 20 september 1995*. In: SADH, invnr. 2052, doos 55905.

Gemeente Den Haag (1995b), *Verslag branche-adviescommissie, 7 september 1995*. In: SADH, invnr. 2052, doos 55905.

Gemeente Den Haag (1995c), *Verslag branche-adviescommissie, 21 september 1995*. In: SADH, invnr. 2052, LHC doos 55905.

Gemeente Den Haag (1996), *Persbericht aanpassing bestemmingsplan na uitspraak Raad van State, 30 januari 1996*. In: SADH, invnr. CV 2067, doos 62199.

Gemeente Den Haag (1997), *Samenvatting gesprek Devco, 26 februari 1997*. In: SADH, invnr. CV 2310, doos 55915.

Gemeente Den Haag (2000), *Kiezen én Delen; Haagse economie op nieuwe koers*. Bureau Stedelijke Planning, 2000.

Gemeente Den Haag en NBM-Amstelland (1993), *Definitieve overeenkomst onrendabele top parkeergarage, 30 juni 1993*. In: SADH, invnr. CV 2155, doos 55785.

Gemeente Den Haag, VS en AAP (1994a), *Intentieovereenkomst Handelscentrum LH Waldorpstraat c.a*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

Gemeente Den Haag, VS en AAP (1994b), *Samenwerkingsovereenkomst Themacentrum 'Wonen en vrije tijd' in het gebied LH, 18 november 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

Gemeente Den Haag en WAVG (1990a), *Overeengekomen uitgangspunten inzake herontwikkeling LHHS, september 1990*. In: SADH, invnr. CV 2156, doos 55785.

Gemeente Den Haag en WAVG (1990b), *Overeenkomst inzake het opstellen van een strategisch stedenbouwkundig plan*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

Gemeente Utrecht (1937), *Nota betreffende het standpunt van de gemeente Utrecht ten aanzien van een eventueel streekplan voor Utrecht en omgeving, 11 januari 1937*. In: UA, 1007-3, invnr. 20534.

Gemeente Utrecht (1947), *Notulen raadsbehandeling begroting*. In: UA, 1007-3, invnr. 20466.

Gemeente Utrecht (1951a), *Structuurplan 1951, bijlage IV en VII*. In: UA, 1007-3, invnr. 20540.

Gemeente Utrecht (1951b), *Rapport betreffende de ontwikkeling der stedelijke agglomeratie Utrecht (rapport Structuurplan),* In: UA, 1007-3 invnr. 20542.

Gemeente Utrecht (1954), *Structuurplan; rapport betreffende de stedebouwkundige ontwikkeling der gemeente Utrecht*. In: UA, 829, invnr. 435.

Gemeente Utrecht (1957), *Verslag van de bespreking in B&W van brief Fledderus op 16 september 1957 door de chef van de afdeling Volkshuisvesting*. In: UA, 829, invnr. 459.

Gemeente Utrecht (1958a), *Notitie voor B&W inzake de planning van winkelbouw Kanaleneiland door de chef van de afdeling Verificatie d.d. 31 oktober 1958*. In: UA, 1007.3, invnr. 24815.

Gemeente Utrecht (1958b), *Notitie voor B&W inzake de planning van winkelbouw Kanaleneiland door de chef van de afdeling Verificatie d.d. 29 november 1958*. In: UA, 1007.3, invnr. 24815.

Gemeente Utrecht (1965), *Utrecht en de ruimtelijke ordening*. In: UA, 1007-3, invnr. 20466.

Gemeente Utrecht (1968), *10 jaar Kanaleneiland; in kort b*estek. Bureau Voorlichting der gemeente Utrecht, november 1968.

Gemeente Utrecht (1985), *Stadsrandstudie 1985 van de Dienst voor Ruimtelijke ordening, Stedebouw en Verkeer,* Utrecht.

Gemeente Utrecht (1987), *Utrecht, plaats in de Randstad; Analyse van een compacte stad, spoorweg-knooppunt en voorzieningenpool*. Dienst voor Ruimtelijke Ordening van de gemeente Utrecht, juni 1987.

Gemeente Utrecht (1988), E*en winkelhart van buurt tot binnenstad; detailhandelsnota gemeente Utrecht*. Utrecht, januari 1988.

Gemeente Utrecht (1995), *Structuurvisie Utrecht*. Juni 1995.

Gemeente Utrecht (1996a), *Memo aan de stuurgroep LR van Peter Kuenzli en Ron de Haas, 16 december 1996*. In: UA, 1103-4, invnr. 2613.

Gemeente Utrecht (1996b), *Bestemmingsplan Leidsche Rijn*. In: Archief gemeente Utrecht, directie-overleg 1996.

Gemeente Utrecht (1997), *Brief van het Ontwikkelingsbedrijf aan BVR inzake afbouw gemeenschappelijk projectbureau*, 13 juni 1997. In: UA, 1103-4, invnr. 2614.

Gemeente Utrecht (2000a), *Boodschap aan winkels; detailhandelsnota Utrecht*. April 2000

Gemeente Utrecht (2000b), *Utrecht groeit; Stedelijk ontwikkelingsplan 2000-2005*.

Gemeente Utrecht (2003), *Ontwikkelings- en toetsingskader grootschalige leisurevoorzieningen gemeente Utrecht*. Dienst Stadsontwikkeling, EZ, november 2003.

Gemeente Utrecht (2004a), *Contracten met jaarbeurs en Corio over ontwikkeling Utrechts stationsgebied klaar voor ondertekening*. www.utrecht.nl, 1 oktober 2004.

Gemeente Utrecht (2004b), *Gemeenteraad voert onafhankelijke toets uit op Corio opdrachten*. www.utrecht.nl, 15 oktober 2004.

Gemeente Utrecht (2005), *Persbericht: A2 bij LR grotendeels overkapt*. www.utrecht.nl, 21 september 2005.

Gemeente Utrecht (2008a), *Persbericht; Utrecht en Corio tekenen voor toekomst Centrumgebied en LR*. www.utrecht.nl.

Gemeente Utrecht (2008b), *Fortis/Vesteda definitief ontwikkelaar LR* Centrum. www.utrecht.nl, 16 december 2008.

Gemeente Utrecht (2009), *Schouwburg XL in LR*, Dienst Stedelijke Ontwikkeling, 9 september 2009.

Gemeente Utrecht (2010), *Geen realisatie Belle van Zuylen Utrecht*. www.utrecht.nl, 22 januari 2010.

Gemeente Utrecht (2012a), *Nota Nieuwe Ruimtelijke Strategie voor Utrecht*. www.utrecht.nl.

Gemeente Utrecht (2012b), *Bouw Stadsbaantunnel gestart*. www.utrecht.nl, 27 januari 2012.

Gemeente Utrecht (2013a), *Volgende stap naar Cultuurforum LR*. www.utrecht.nl, 18 januari 2013.

Gemeente Utrecht (2013b), *Bioscoop De Sterrenkijker in LR Centrum*. www.utrecht.nl, 1 maart 2013.

Gemeente Utrecht (2013c), *Feiten en cijfers Leidsche Rijn Centrum*. www.utrecht.nl.

Gemeente Utrecht en AM (2011), *Intentie-overeenkomst ontwikkeling kantoren en doelgroepengarage LRC Noord*. In: archief PBL.

Gemeente Utrecht en AM (2012), *Overeenkomst tot uitgifte in erfpacht LRC Noord, kavel W1 en Y1, 26 januari 2012*. In: archief PLR.

Gemeente Utrecht, BFO Ontwikkeling en Burgfonds (2004), *Overeenkomst tot uitgifte in erfpacht The Wall, De Wetering Zuid, 27 februari 2004*. In: archief PLR.

Gemeente Utrecht, Fortis en Vesteda (2008) *Overeenkomst tot uitgifte in erfpacht, 12 december 2008*. In: archief PLR.

Gemeente Utrecht en Hoog Catharijne B.V. (2007), *Bilaterale ontwikkelings- en projectovereenkomst deelgebieden koppen OV-T en Radboud c.a., onverbindend concept* (12), 15 september 2007.

Gemeente Utrecht en Taxon Groep 2 B.V. (2013), *Overeenkomst tot uitgifte in erfpacht kavel F7, 5 maart 2013*. In: archief PLR.

Gemeente Vleuten-De Meern (1993a), *Verslag bestuurlijk overleg tussen vertegenwoordigers van de gemeenten Utrecht en Vleuten-De Meern*, d.d. 5 maart 1993. In: UA, 1103-4, invnr. 2577.

Gemeente Vleuten-De Meern (1993b), *Kort verslag bestuurlijk overleg tussen vertegenwoordigers van de gemeenten Utrecht en Vleuten-De Meern*, d.d. 26 april 1993. In: UA, 1103-4, invnr. 2577.

Gemeente Vleuten-De Meern (1993c), *Haalbaarheidsstudie verstedelijking Westflank Utrecht; commentaar gemeente Vleuten-De Meern op modellen van werkweek 19-23 april 1993*. In: UA, 1103-4, invnr. 2578.

Gemeente Vleuten-De Meern (1993d), *Westflank commentaar , september 1993*. In: UA, 1103-4, invnr. 2578.

Gemeente Vleuten-De Meern (1995), *Masterplan nader bekeken*, februari 1995. In: UA, , invnr. 2586.

Gemeente Vleuten-De Meern (1996a), *Brief van de directeur Onwikkelingsbedrijf aan Terp Kamerbeek Consultants inzake Opdrachtverlening procesnota centrumgebied*. In: UA, 1103-4, invnr. 2642.

Gemeente Vleuten-De Meern (1996b), *Verslag 'expert meeting' LRC*. In: UA, 1103-4, invnr. 2642.

Gemeente Vleuten-De Meern (1996c), *Interne notitie van het Ontwikkelingsbedrijf over reorganisatie Gemeenschappelijk Projectbureau LR van Ron de Haas, 4 november 1996*. In: UA, 1103-4, invnr. 2611.

Gemeenteblad Utrecht (2013), *Nieuwe omgevingsvergunning LRC Utrecht*, 31 juli 2013.

Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht Den Haag (1937), Brief directeur aan directeur van DSV inzake uitbreidingsplan Den Haag zuidwest d.d. 25 mei 1937. In: GADH, invnr. 657.

Gemeentelijke Woningdienst Den Haag (1950), *Brief van de directeur aan B&W inzake bouw woningwetwoningen Morgenstond*. In: GADH, 0509-01, invnr. 89.

Gemeentelijke Woningdienst van Den Haag (1952a), Brief van de directeur van de gemeentelijke Woningdienst van Den Haag, de heer C. Stuart d.d. 21 maart 1952 aan B&W inzake prijsvraag wijkcentrum Leyweg. In: GADH, 0973, invnr. 86.

Gemeentelijke Woningdienst Den Haag (1952b), Prijsvraag wijkcentrum Morgenstond met brief van de directeur aan B&W d.d. 28 juni 1952 In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

Gemeentelijke Woningdienst Den Haag (1952c), Persbericht d.d. 22 september 1952 inzake prijsvraag wijkcentrum Leyweg. In: GADH, 0973, invnr. 86

Gemeentelijke Woningdienst Den Haag(1953), Brief aan B&W inzake winnaars prijsvraag ontwerp wijkcentrum Leyweg d.d 23 mei 1953 In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

Gemeentelijke Woningdienst Den Haag (1954), Brief van ir. H.G.C. Cohen Stuart, directeur, aan College van B&W, inzake vertraging wijkcentrum Leyweg. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367

Gemeenten Utrecht, Bunnik, De Bilt, Houten, Maarssen, Maartensdijk, Nieuwegein, Vleuten-de-Meern, IJsselstein, Zeist, Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht e.o. en Rijksuniversiteit Utrecht (1988), *Utrechts bijdrage aan een sterke Randstad ; een integrale visie op de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening*. Drukkerij Vonk, Zeist.

Gemeenten Utrecht en Vleuten-De Meern (1993), *Notitie verwervingstaktiek gemeenten Utrecht en Vleuten-De Meern*, d.d. 17 juni 1993. In: UA, 1103-4, invnr. 2577.

Gemeenten Utrecht en Vleuten-De Meern (1994), *Convenant VINEX-locatie LR, 19 april 1994*. In: UA, 1103-4, invnr. 2583.

Gemeenteraad Den Haag (1987a), *Pre-advies LH Binckhorst, Raadsvoorstel 306 van 19 juni 1987*. In: GADH, 0828-01, invnr. 6648.

Gemeenteraad Den Haag (1987b), *Informatica universiteit ,Raadsvoorstel 181, 16 april 1987*. In: GADH, handelingen 1987.

Gemeenteraad Den Haag Collectie Verslagen en Handelingen gemeenteraad 1851-2005 (1988a), *Brief van het raadslid mevrouw J.E. Molier inzake de Informatica Universiteit d.d. 12 januari 1988 met antwoord B&W*. In: GADH, beeldnummer 1020, 1021.

Gemeenteraad Den Haag (1988b), *Besluitvorming raadsvoorstel 258 d.d. 24 november 1988*. In: GADH, beeldnummer 1168.

Gemeenteraad Den Haag (1989), *Handelingen van 8 februari 1990 inzake vaststelling Uitvoeringsplan LHC, raadsvoorstel 19*. In: SADH, invnr. CV 2107, doos 55906.

Gemeenteraad Den Haag (1990), *Raadsvoorstel 19 uitvoeringsplan LHC*, 16 januari 1990. In: GADH, beeldnummer 162-.

Gemeenteraad Den Haag (1992), *Raadsvoorstel 109, Stedenbouwkundig plan Laakhaven Hollands Spoor, 14 april 1992*. In: SADH, invnr. CV 2140, doos 55782.

Gemeenteraad Den Haag (1993a), *Raadsvoorstel 278 Herontwikkelingsovereenkomst Laakcenter, 7 september 1993*. In: SADH, invnr. CV/3119, doos 55914.

Gemeenteraad Den Haag (1993b), *Notulen vergadering Commissie voor werkgelegenheid, economische en sociale zaken, personeelszaken en organisatie, 29 juni 1993*. In: SADH, invnr. CV 2045, doos 55903.

Gemeenteraad Den Haag (1993c), *Notulen gemeenteraadsvergadering inzake voorstel vaststelling bestemmingsplan Laakhaven, 1 juli 1993* In: SADH, invnr. CV 2045, doos 55903.

Gemeenteraad Den Haag (1995a), Raadsvoorstel 108; Samenwerkingsovereenkomst Grootschalige detailhandel vestiging (GDV-locatie), LHC, 14 maart 1995. In: SADH, invnr. 2057, doos 55905.

Gemeenteraad Den Haag (1995b), *Raadsvoorstel 182 Strategische aankopen Calandstraat, 23 mei 1995*. In: SADH, invnr. CV/3119, doos 55914.

Gemeenteraad Den Haag (1995c), *Concept Raadsvoorstel woningbouw Calandstraat, 11 december 1995*. In: SADH, invnr. CV 2048, doos 55904.

Gemeenteraad Den Haag (1996a), *Notulen Commissie EMP, 13 september 1996*. In: SADH, invnr. CV 3178, doos 55915.

Gemeenteraad Den Haag (1996b), *Concept-Raadsvoorstel woningbouw Calandstraat, juni 1996*. In: SADH, invnr. CV 3120, doos 55914.

Gemeenteraad Den Haag (1997), *Raadsvoorstel nr. 185 Wijziging ontwikkelingsprogramma Laakcenter I; vaststelling functionele invulling en voorbereidingsbesluit Calandstraat en Calandplein, 1 juli 1997*. In: SADH, invnr. CV 3156, doos 62266.

Gemeenteraad Den Haag (1999a), *Raadsvoorstel studentenwoningen Nieuw LH/HS*. gemeente Den Haag, archief Projectmanagementbureau Den Haag (PMDH),

Gemeenteraad Den Haag (1999b), *Raadsvoorstel 265 Projectdocument studentenwoningen LHHS, 14 oktober 1999*. In: SADH, invnr. 2145, doos 62199.

Gemeenteraad Utrecht (1922), *Verslag van het onderzoek van het ontwerp-uitbreidingsplan 1920 in de afdeelingen van den Gemeenteraad d.d. 28 maart 1922*. In: UA, 1007-3, invnr. 20531.

Gemeenteraad Utrecht (1954a), *Raadsverslag behandeling structuurplan 1954 d.d. 12 februari 1954*. In: UA, 1007-3, invnr. 20538.

Gemeenteraad Utrecht (1954b), *Notulen raadsvergadering over begroting gemeentewerken d.d. 10 juni 1954*. In: UA, 1007-3, invnr. 20743.

Gemeenteraad Utrecht (1957), *Vaststelling uitbreidingsplannen Utrecht Zuidwest I en II d.d. 4 februari 1957*. In: UA, 1007-3, invnr. 20541.

Gemeenteraad Utrecht (1958), *Notulen gemeenteraad 11 december 1958*. In: UA, 1007-3, invnr. 20748.

Gemeenteraad Utrecht (2004a), *Verslag van de Raadscommissie Stedelijke Ontwikkeling; Visie LRC; het levende centrum, 27 april 2004*. www.utrecht.nl.

Gemeenteraad Utrecht (2004b), *Behandeling motie 89 inzake contracten Corio, 14 oktober 2004*. www.utrecht.nl.

Gemeenteraad Utrecht (2004c), *Ernstige bezwaren SP en Christenunie tegen raamovereenkomst Corio; brief aan B&W van Utrecht, 14 oktober 2004*.

Gemeenteraad Utrecht (2004d), *Amendement Raamovereenkomst in balans, 4 november 2004*. www.utrecht.nl.

Gemeenteraad Utrecht (2009a), *Verslag van de Raadscommissie Stad en Ruimte; Stedenbouwkundig plan LRC Noord, 12 mei 2009*. www.utrecht.nl.

Gemeenteraad Utrecht (2009b), *Verslag van de Raadscommissie Stad en Ruimte; Stedenbouwkundig plan LRC Zuid, 30 juni 2009*. www.utrecht.nl.

Gemeenteraad Utrecht (2011), *Verslag van de Raadscommissie Stad en Ruimte; Stand van zaken kernwinkelgebied* LRC, 14 juni 2011. www.utrecht.nl.

Gemeenteraad Utrecht (2012), *Verslag van de Raadscommissie Stad en Ruimte; Stand van zaken kernwinkelgebied, 27 maart 2012*. www.utrecht.nl.

Gemeenteraad Utrecht (2013), *Schriftelijke vragen van de heren L. Roodenburg en D.N.E.A. Gilissen inzake bioscoop LR*, 29 januari 2013. www.utrecht.nl.

Gemeentewerken van Utrecht (1953a), *Schetsplan uitbreidingsplan-in-hoofdzaken Utrecht zuid-west d.d. 19 augustus 1953*. In: UA, 1007-3, invnr. 20743.

Gemeentewerken gemeente Utrecht (1953b), *Notulen Fabricagecommissie 20 oktober 1953*. In: UA, 1007-3, invnr. 20743.

Gietema, F. (2010), Overzicht Specifieke Uitkeringen 1980-2010.

Giuliano, G. (2004), Land use impacts of transportation investments: highway and transit. In: *The geography of urban transportation*. The Guilford press, New York/ London.

Giuliano, G. & K.A. Small (1991), Subcentres in the Los Angeles Region. *Regional Science and Urban Economics,* 21(2), pp. 163-182.

Glaeser, E.L. & M.W. Resseger (2009), *The complementarity between cities and skills*. NBER Working Paper. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Goede Woning, De (1992), *Brief aan POS Laak inzake Stedenbouwkundig plan LHHS, 20 januari 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

Goei, B. de, M.J. Burger, F.G. Van Oort & M. Kitson (2010), Functional Polycentrism and Urban Network Development in the Greater South East, United Kingdom: Evidence from Commuting Patterns, 1981–2001. In: *Regional studies*, 44(9), pp. 1149-1170.

Gool, P. van, D. Brounen, P. Jager & R.M. Weisz (2007), *Onroerend goed als belegging*. Noordhoff Uitgevers Groningen, Houten.

Gool, P. van (2013), Strategieën van vastgoedbeleggers. In: Uittenbogaard, L. (red.), & H. Veldman (2013), *Strategie en vastgoed*. Noordhoff Uitgevers, Groningen.

Gordon, P. en H.W. Richardson (1997) Are compact cities a desirable planning goal? In: *Journal of the American planning association*, 63,1, pp. 289-295.

Graaf, K. de red. (2002), *Den Haag Zuidwest; een naoorlogs stadsdeel in verandering.*

Grondbedrijf gemeente Utrecht (1961), *Verkoop grond winkelcentrum Kanaleneiland*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

Groot, H. de (1987), De rol van gemeentelijke uitgaven in de collectieve sector; een analyse van de periode 1965-1985. In: *Economische Statistische Berichten*, 27 mei 1987, 72, (3607), pp.497-500.

Groot, A.D. de (1994), *Methodologie; Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*. Van Gorcum, Assen.

GS Utrecht (1928), *Brieven van de commissaris der koningin aan GS d.d. 20 juni en 7 december 1928 inzake uitbreidingsplan Oudenrijn*. In: PAU, nr. 1201, invnr. 4085.

GS Utrecht (1931), *brief aan B&W van Utrecht d.d. 2 oktober 1931 inzake wenselijkheid van uitbreidingsplan*. In: PAU, nr. 1201, invnr. 4169 (niet vastgesteld).

GS Utrecht (1932), *brief aan B&W van Utrecht d.d. 12 juli 1932 inzake noodzaak van uitbreidingsplan*. In: PAU, nr. 1201, invnr. 4169 (niet vastgesteld).

GS Utrecht (1938a), *Verslag bespreking commissie uit GS, B&W en ambtenaren gemeente Utrecht inzake grenscorrecties*. In: PAU, 1201, invnr.4403.

GS Utrecht (1938b), *Brief aan minister van Binnenlandse zaken d.d. 27 december 1938*. In: PAU, 1201, invnr. 4403.

GS Utrecht (1939), *Brief aan B&W Utrecht inzake instelling streekplancommissie, 28 februari 1939*. In: UA, 1007-3, invnr. 20838.

GS Utrecht (1954), *Brief aan B&W Utrecht inzake structuuplan 1954 d.d. 18 mei 1954*. In: UA, 1007-3, invnr. 20538.

GS Utrecht (1957), *Brief aan B&W Utrecht inzake Uitbreidingsplan Utrecht Zuidwest I en II d.d. 23 december 1957.* In: UA, 1007-3, invnr. 20541.

GS Utrecht (1959), *Brief aan B&W Utrecht 23 november 1959 inzake Uitbreidingsplan in onderdelen Kanaleneiland.* In: UA, 1007-3, invnr. 20748.

GS Zuid-Holland (1941), *Afwijzing uitbreidingsplan uitbreidingsplan Den Haag d.d. 4 februari 1941.* In: GADH, 0487-01, invnr.660.

GS Zuid-Holland (1966a), *Brief aan hoofddirecteur van Provinciale Planologische Dienst inzake onderzoek planning grote winkelcentra d.d. 2 maart 1966*. In: NA, nr. 3.02.22, invnr. 2097.

GS Zuid-Holland (1966b), *Brief aan hoofddirecteur van Provinciale Planologische Dienst inzake onderzoek planning grote winkelcentra d.d. 22 juni 1966*. In: NA, nr. 3.02.22, invnr. 2097.

GS Zuid-Holland (1986), Perifere detaihandel in de provincie Zuid-Holland, april 1986.

Gualini, E. (2001), *Planning and the intelligence of institutions*. Ashgate Publishing Limited, Hampshire.

Guy, C. (2007), *Planning guidance and large-store development in the United Kingdom: the search for 'flexibility'*. In: Environment and Planning A 2007, 39, pp. 945-964.

Haaglanden (1993), *Brief aan B&W van Den Haag inzake Bestemmingsplan LH*. In: SADH, invnr. CV 2043, doos 55903.

Haagsche Courant (1990), Twee ontwikkelaars voor Hollands Spoor. In: *Haagse Courant*, 20 februari 1990. In: SADH, invnr. CV 2139, doos 55782.

Haagsche Courant (1996), *Artikel van Herman Rosenberg en Peter Paul Marijnen inzake woningbouw LH, november 1996*. In: SADH, invnr. CV 3178, doos 55915.

Halbert, L., F.J. Convery & A. Thierstein (2006), Reflections on the polycentric metropolis. In: *Built environment*, 32(2), pp. 184-193.

Hall, P. (1997), *Megacities, world cities and global cities*. The first megaciteis lectur, februari 1997, Rotterdam. www.megacities.nl/lecture.

Hall, P. (1998), *Cities in civilisation. New York*, NY: Pantheon.

Harding, A. (1995), Elite theory and growth machines. In: D. Judge, G. Stoker & H. Wolman ed. *Theories of urban politics,* Londen: Sage.

Hartz, A. & R. Kestermann (2004), New planning concepts and regional cooperation: Responding to the challenges of new urban landscapes. In: *Planning Metropolitan Landscapes*, Delta 4, Wageningen, The Netherlands.

Havelaar, K. & R. Spork (1991), *De LH; een beeld van een Haags industrielandschap*. VOM, 5, Den Haag 1991.

Hazeu, G.W., G.J. Dorland, H.S.D. Naeff, C. Schuiling, G.J. Roerink, en R.A. Smidt (2014), *Landelijk Grondgebruiksbestand Nederland versie 7 (LGN7)*; Wageningen, Alterra Wageningen UR, Alterra-rapport 2548.

Healey, P. & S.M. Barrett (1990), *Structure and agency in land and property development processes; some ideas for research. Urban Studies, 27, pp. 89-104*.

Heijde, P. van der (2005), De centrumstedelijke woon- en werkmilieus van de toekomst; ontwikkeling van subcentra in stedelijke netwerken. In: *Building Business*, februari 2005.

Heijde, P. van der (2012), New urban centres in the Netherlands. In: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 2012, 103(3), pp. 362-373.

Heijde, P. van der & E. Hoppenbrouwer (2005a), Grote ontwikkelingspotentie in subcentra Randstad; acht multifunctionele stadsdeelcentra in vier grote steden onderzocht. In: *Vastgoedmarkt* juni/juli 2005.

Heijde, P. van der & E. Hoppenbrouwer (2005b), Subcentra in buitenlandse steden; multifunctionele concentraties van centrumstedelijke functies. In: *Building Business*, juni/juli 2005.

Heijde, P. van der & E. Hoppenbrouwer (2006), Nieuwe (sub), centra in buitenlandse steden In: *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, 87 (1), pp. 1-80.

Helbich, M. & M. Leitner (2010), Postsuburban spatial evolution of Vienna's urban fringe: evidence from point process modeling. *Urban Geography*, 31(8), pp. 1100-1117.

Helsley, R.W. & A.M. Sullivan (1991), Urban subcenter formation, *Regional Science an Urban Economics*, 21, pp. 255-275.

Henderson, J.V. & A. Mitra (1996), The new urban landscape: developers and edge cities. *Regional science and urban economics,* 26(6), pp. 613-643.

Heuvelhof, E.F. ten & H.M.F.J. van der Westen (1996), Instituties rondom technisch complexe projecten. In: Technisch-complexe projecten: een verkenning. In: *Grote projecten; besluitvorming & management*. Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan de Rijn.

HHS (1989), *Haagse huisvesting van de HHS in het Laakhavengebied en herschikking van onderwijsvoorzieningen*. In: SADH, CV 2137, doos 62204.

HHS (1991), *Brief College van Bestuur HHS aan Minister Ritzen inzake voorstudie nieuwbouw Laakhaven, 2 april 1991*. In: SADH, CV 2140, doos 55782.

Hoppenbrouwer, E. & E. Louw (2005), Mixed-use development: theory and practice in Amsterdam's eastern docklands. In: *European Planning Studies,* 13(7), pp. 967-983.

Hörchner, K. (2008), Projectfinanciering. In: Nozeman, E. eds. (2008), *Handboek projectontwikkeling; een veelzijdig vak in een dynamische omgeving*, NEPROM.

IMK-REA (1993), *Stadsgewest Utrecht; een visie op de toekomstige winkelstructuur*. Hoofddorp.

Jacobs, J. (1961), *The Death and Life of Great American Cities* (Random House, New York),

Jacobs, K. & L. Smit (red.), (1988), De ideale stad; ideaalplannen voor de stad Utrecht 1664-1988. Centraal Museum Utrecht, 1988. Drukkerij Elinkwijk B.V.: Utrecht.

Jones Lang LaSalle (2005), *Winkelmarktspecial 2005; De opmars van grootschalige detailhandel*.

Keating, M. (1991), *Comparative urban politics; Power and the City in the United States, Canada, Britain and France*. Edward Elgar Publishing Limited, Hants.

Klerk, B. (1996), *LH West e.o.; chronologisch overzicht, 5 september 1996*. In: SADH, invnr. CV/3120, doos 55914.

Kling, R., S. Olin & M. Poster (eds) (1991), Postsuburban California: *the transformation of Orange County,* Los Angelos, University of California Press.

Kloosterman, R.C. & S. Musterd (2001), The Polycentric Urban Region: Towards a Research Agenda. Urban Studies, *University of Amsterdam*, 38(4), pp. 623-633, Amsterdam.

Kolpron Consultants (1993), *Plankaart westflankstudie*. PBL.

Kolpron Consultants (1995), *Analyse verschillen nota's Vleuten-De Meern en LR t.a.v. gewenste distributieve structuur.* In: UA, 1103-4, invnr. 2589.

Kolpron Consultants (1999), *Retailstructuur LR, in opdracht van Ondernemersvereniging Vleuten - De Meern*, 21 januari 1999. In: UA, 1103-4, invnr. 2676.

Kooij, M. van der (2004), Hoog-Catharijne zet Utrecht voor Blok. In: *Binnenlands Bestuur*, 29 oktober 2004, www.binnenlandsbestuur.nl.

Korteweg, P.J. & J. van Weesep (red.) (1983), *Ruimtelijk onderzoek: Leidraad voor opzet uitvoering en verwerking.* Standaard Uitgeverij: Antwerpen.

Korthals Altes, W., S. Nieuwenhuizen, M. Stevens & N. Harkes (2004), *Organisatie van prestatie; Regie in de stedelijke ontwikkeling.* VNG uitgeverij, Den Haag.

KPMG (1995), *Advies toekomstige organisatiestructuur project LR*, 6 februari 1995. In: UA, 1103-4, invnr. 2583.

Kramer, H. (2005-2010), *Dataset Historisch Grondgebruik Nederland (Computer besta nd)*. Alterra, Wageningen UR, Nederland

KvK (1958), Brief aan B&W Utrecht inzake supermarkten in Kanaleneiland d.d. 25 september 1958. In: UA, 1007-3, invnr. 24815.

KvK (1994), *Beroepschrift bestemmingsplan LH bij Raad van State, 20 mei 1994*. In: SADH, invnr. CV 2067, doos 62199.

KvK Den Haag (1993), *Brief aan de gemeenteraad van Den Haag inzake bestemmingsplan LHs*. In: SADH, invnr. CV 2043, doos 55903.

KvK Den Haag en Bedrijvenvereniging LH en Binckhorst (1987), *LH op Nieuw: een planalternatief* , januari 1987. In: GADH, 0828-01, invnr.6646.

KvK Haaglanden (1997), *Brief aan de gemeenteraad van Den Haag inzake woningbouw LH, 24 juni 1997.* In: SADH, invnr. CV 2048, doos 55904.

Laakhaven Hollands Spoor CV (1993), *Technische omschrijving kantoor Poseidon in LHHS, 1 december 1993*. In: SADH, CV 2168, doos 55788.

Laakhaven Hollands Spoor CV (1994a), *Persbericht Start bouw woningen en kantoren LHHS, 24 februari 1994*. In: SADH, invnr. CV 2173, doos 55789.

Laakhaven Hollands Spoor CV (1994b), *Brief van A.C.M. Schröder aan REO inzake uitgifte grond Waldorpstraat, 2 september 1994*. In: SADH, invnr. CV 2159, doos 55786.

Laakhaven Hollands Spoor CV (1995), *Brief aan Selmar Will van Frans van Triest inzake gronduitgifte tweede fase kantoren LHHS, 4 juli 1995.* In: SADH, invnr. CV 2171, doos 55789.

Laakhaven Hollands Spoor CV (1996), *Brief aan Wouter van der Poel van R. Bloemers inzake tweede fase kantoren LHHS, 17 januari 1996*. In: SADH, invnr. CV 2171, doos 55789.

Laar, R. van de (1995), *Brief aan Devco Nederland B.V. inzake vervanging kantoren door woningen in Laakcenter I, 24 juli 1995*. In: SADH, invnr. CV 2031, doos 62200.

Laar, R. van (1996a), *Brief aan de Commissie EMP inzake bouwplan Calandstraat, 21 mei 1996*. In: SADH, invnr. CV/3120, doos 55914.

Laar, R. van (1996b), Brief aan de Commissie EMP inzake LH, 21 juni 1996. In: SADH, invnr. CV 3120, doos 55914.

Laar, R. van (1996c), Brief aan Klerk inzake chronologisch overzicht LH west e.o., 4 september 1996. In: SADH, invnr. CV/3120, doos 55914.

Laar, R. van de (1996d), *Brief aan de Commissie EMP inzake ontwikkelingen LH, 10 september 1996*. In: SADH, invnr. CV 3120, doos 55914.

Lambooy, J.G. (1998), Polynucleation and economic development: the Randstad, *European Planning Studies*, 6, pp. 457-466.

Lambregts, B. (2009), *The polycentric metropolis unpacked; concepts, trends and policy in the Randstad Holland*. Pimsuay, Thailand.

Lang, R.E. (2003), *Edgeless cities: exploring the elusive metropolis*, Brookings Institution Press, Washington, D.C.

Lang, R.E., T.W. Sanchez & A.C. Oner (2009), Beyond edge city: office geography in the new metropolis. In: *Urban Geography, 30(7),* pp. 726-755.

Lave, L.B. (1970), Congestion and urban location. In: *Papers and proceedings of regional science association,* 25, pp. 133-149.

Lee, B. (2007), 'Edge'or 'Edgeless'cities? Urban spatial structure in U.S. metropolitan areas, 1980 to 2000. In: *Journal of regional science*, 47(3).

Locatus (2011), *Retailverkenner.*

Lodewijk Baljon Landschapsarchitecten (LBL), (2007), *Kern LR centrum; catalogus openbare ruimte, concept vo inrichtingsplan II*. November 2007.

Luijten, A. (2007), Leisure en retail schuiven naar elkaar toe. Interview met Dion Kooijman. *Building business,* augustus 2007.

Luyckx (1961), *Uitsterven winkelcentrum binnenstad vermijden; dr. Luyckx over gevaar van shopping-centre*. In: De Telegraaf, 13 december 1961. NA, nr. 2.17.03, invnr. 3195.

Maaskant (1959), *Brief d.d. 8 april 1959 aan B&W van Utrecht met schetsplan winkelcentrum Kanaleneneiland*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

Maaskant (1960), *Brief d.d. 17 maart 1960 aan Fledderus inzake ontwerp winkelcentrum Kanaleneiland*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

Maatschap ter Bevordering van Vastgoed in Nederland (1994), *Brief aan REO inzake ontwikkeling LHC, 19 augustus 1994*. In: SADH, invnr. CV 2056, doos 55904.

Majoor, S.J.H. & W.G.M. Salet (2008), The enlargement of local power in trans-scalar strategies of planning: recent tendencies in two European cases. In: *GeoJournal 2008*.

Makelaarskantoor R. Zwolsman N.V. (1954), Brief aan B&W d.d. 25 augustus 1954 inzake bouw wijkcentrum Leyweg. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

Marlet, G. (2009), *De aantrekkelijke stad*. VOC Uitgevers, Nijmegen.

Martini, C. (1986), *Nota herinrichting LHgebied*. In: GADH, 0828-01, invnr. 6645.

Martini, C. (1990), *Brief aan V.O.F. LHC inzake ontwikkeling Sierkangat, 19 september 1990*. In: SADH, invnr. CV 2106, doos 55916.

Martini, C. (1991a), *Brief aan de Commissie voor Werkgelegenheid, Economische en Sociale Zaken, Personeelszaken en Organisatie en de Commissie voor Ruimtelijke Ordening en Stadsvernieuwing inzake beginselplan LHHS, 11 september 1991*. In: SADH, invnr. CV 2140, doos 55782.

Martini, C. (1991b), *Brief aan V.O.F. LHC inzake ontwikkeling Sierkangat, 14 juni 1991*. In: SADH, invnr. CV 2106, doos 55916.

Martini, C. (1991c), *Brief aan H.D. Werner van Volker Stevin Ontwikkelingsmaatschappij, 23 juli 1992*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Martini, C. (1992a), *Brief aan WAVG inzake samenwerkingsovereenkomst LHHS, 14 april 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

Martini, C. (1992b), *Brief aan H.D. Werner van Volker Stevin inzake samenwerkingsovereenkomst, 23 juli 1992*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Martini, C. (1992c), *Brief aan Wouter van de Poel inzake NBM-Amstelland, 15 oktober 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

Martini, C. (1993a), *Brief aan de gemeenteraad inzake bestemmingsplan Laakhaven, 1 juli 1993*. In: SADH, invnr. CV 2045, doos 55903.

Martini, C. (1993b), *Brief aan H.D. Werner van Volker Stevin Ontwikkelingsmaatschappij inzake herontwikkeling Waldorpstraat, 8 februari 1993*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Martini, C. (1993c), *Brief aan VOLKER STEVIN en AAP inzake herontwikkeling Waldorpstraat, 20 juli 1993*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Martini, C. (1994a), *Brief aan WAVG inzake vertraging bouw kantoor LHHS, 15 maart 1994*. In: SADH, invnr. CV 2170, doos 62200.

Mayntz, R. & F.W. Scharpf (Hg.), (1995), Gesellschaftlichte Selbstregelung und politische Steuerung. Campus Verlag, Frankfurt/New York.

McMillen, D.P. (2001), Nonparametric employment subcenter identification. In: *Journal of Urban Economics,* 50, pp. 448-473.

Meijers, E. (2008), Summing small cities does not make a large ciy: polycentric urban regions and the provision of cultural, leisure and sports amenities. In: *Urban Studies*, 45, pp. 2323-2342.

Meijers, E.J., A. Romein & E.C. Hoppenbrouwer (2003), *Planning polycentric urban regions in North West Europe; value, feasibility and design*. Delft, DUP Science.

Mills, E. (1988), *Service sector Suburbanisation*. In: *America's new market geography*: national, regional metropolis, edited by George Sternlieb and James w. Hughes. Rutgers University, Center for urban Policy research.

Min. BZ (1938), *Brief van de minister aan GS d.d. 17 september 1938 inzake rapport Van Vuuren*. In: PAU, nr. 1201, invnr.4403.

Min. BZ, Hoofdinspectie Volkshuisvesting (1942), *Brief van de voorzitter van de Vaste Commissie van juli 1942 inzake uitbreidingsplan Den Haag*. In: NA, invnr. 468.

Min. BZ (1943), *Brief 27 augustus 1943 van de hoofdinspecteur van de Volksgezondheid aan de secretaris-generaal van het Departement van Binnenlandse Zaken inzake uitbreidingsplan Den Haag*. In: NA, invnr. 468.

Min. BZK (2009), *Staat van het bestuur 2008*.

Min. BZK (2010), *Hoe komt de gemeente aan haar geld?*.

Min. EZ (1995), *Brief aan het PLR inzake het Masterplan LR. In: archief gemeente Utrecht,* directie-overleg 1996.

Min. EZ (2000) *Meer met Minder: naar een nieuw ruimtelijk beleid voor de detailhandel. Eindrapport van de MDW Wergroep PDV/GDV*, Den Haag: Min. EZ

Min. Fin (2007), *Begrotingsbeleid door de jaren heen*. Rapport, augustus 2007.

Min. IenM (2012), *Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte; Nederland concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig.*

Min. IenM (2013), *Mobiliteitsbalans 2013; Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid*.

Min. OWW (1945), *Brief van de algemeen secretaris van de algemeen gemachtigde aan Dudok d.d. 19 maart 1945*. In: NA, nr. 2.17.03, invnr. 1691.

Min. VenB (1960), *Nota inzake de ruimtelijke ordening in Nederland*. Staatsdrukkerij- en uitgeverijbedrijf: 's-Gravenhage.

Min. VenB (1961a), *Notitie van het hoofd van de Onderafdeling Stedebouwkundig onderzoek inzake het winkelvraagstuk d.d. 10 april 1961*. In: NA, nr. 2.17.03, invnr. 3195.

Min. VenB (1961b), Te verlenen rijksgoedkeuring voor de bouw van een kelder aan de Leyweg voor V&D. In: NA, nr. 2.17.03, invnr. 4971.

Min. VenB (1963) *Brief aan B&W van Den Haag, d.d. 10 september 1963, met goedkeuring voor de bouw van een winkelcentrum en 36 woningen op de hoek Leyweg en Hengelolaan*. In: NA, 2.17.03, innvr. 4980.

Min. VenB provincie Utrecht (1958), *Brief aan CUU inzake ontwerp-uitbreidingsplan Kanaleneiland d.d. 23 september 1958*. In: PA, PPDU 1211, invnr. 567.

Min. VenB provincie Utrecht (1963), *Brief aan CUU inzake wijziging Uitbreidingsplan Kanaleneiland en Welgelegen d.d. 11 april 1963*. In: PA, PPDU 1211, invnr. 614.

Min. VenW (1996), *Brief van minister Jorritsma aan de voorzitter van de Stuurgroep VINEX inzake Verbreding A2 gedeelte LR, d.d. 14 mei 1996*. In: UA, 1103-4, invnr. 2643.

Min. VRO (1966), *Tweede nota over de ruimtelijke ordening in Nederland*. Staatsuitgeverij: 's-Gravenhage.

Min. VRO (1976), *Derde nota over de ruimtelijke ordening, deel 2 Verstedelijkingsnota, deel 2a: beleidsvoornemens over spreiding, verstedelijking en mobiliteit*. Staatsuitgeverij: 's-Gravenhage.

Min. VROM (1988), *Vierde nota over de ruimtelijke ordening, op weg naar 2015; deel a: beleidsvoornemen*. SDU uitgeverij: 's-Gravenhage.

Min. VROM (1990), *Vierde nota over de ruimtelijke ordening, op weg naar 2015; Extra, deel 1: ontwerp – planologische kernbeslissing*. SDU uitgeverij: 's-Gravenhage.

Min. VROM (1991), *Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening* Extra, Min. VROM, Den Haag.

Min. VROM (1993), *Regeringsstandpunt Perifere Detailhandels-vestigingsbeleid*. In: SADH, invnr. CV 2105, doos 55916.

Min. VROM (1997), Nota Stedelijke Vernieuwing. Den Haag: Min.VROM.

Min. VROM (2001), *Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening,* Min. VROM, Den Haag.

Min. VROM (2005), *Dynamiek van stedelijke milieus* 1996-2002. Onderzoeksinstituut OTB 2005.

Min. VROM, LNV, VenW & EZ (2004), *Nota Ruimte, ruimte voor ontwikkeling*. Min. VROM: 's-Gravenhage.

Min. VROM, Vereniging van Nederlandse Projectontwikkeling Maatschappijen (NEPROM), het Min. BZK, de Vereniging Nederlandse Gemeenten en het Interprovinciaal Overleg (2009), *Reiswijzer gebiedsontwikkeling 2009; een praktische routebeschrijving voor marktpartijen en overheden*.

Min. WenV (1948), *Nota van het Bureau Economisch Onderzoek betreffende het structuurplan van Den Haag*. In: NA, nr. 2.17.03, invnr. 1691.

Min. WenV (1949a), *Verslag van de 73e vergadering van de Interne commissie van Advies inzake de vaststelling van wederopbouwplannen gehouden op 4 januari 1949*. In: NA, nr. 2.17.03, invnr. 1691.

Min. WenV, Centrale Directie (1949b), *Conceptbrief van de Minister aan GS inzake toezicht op te hoge grondkosten van de uitbreidingsplannen*. In: NA, nr. 2.17.03, invnr.5988.

Min. WenV (1949c), *Brief van de directeur-generaal, dr. Ir. H.G. van Beusekom, aan dr. Ir. F. Bakker Schut van de gemeentelijke Dienst voor Wederopbouw en Stadsontwikkeling van Den Haag inzake studie winkelvraagstuk*. In: NA, invnr. 3195.

Min. WenV (1951), *Studie betreffende de winkelfrequentie en de winkelspreiding.* Bureau Sociaaleconomisch Onderzoek van de Centrale Directie, augustus 1951.

Mommaas, H. (2003), *Vrije tijd in een tijdperk van overvloed*. Dutch University Press; Amsterdam.

Mossberger, K. & G. Stoker (2001), The evolution of urban regime theory: the challenge of conceptualization. In: *Urban Affairs Review*, 26(6), pp. 810-835.

Musterd, S., M. Bontje & W. Ostendorf (2006), *The changing role of old and new centres: the case of the Amsterdam region*. In: Urban Geography, 27(4), pp. 360-387.

Musterd, S. & W. Salet (2003), The emergence of the regional city; spatial configuration and institutional dynamics in: Musterd, S. & Salet, W.G.M. (eds.), (2003), *Amsterdam Human Capital*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Musterd, S. & I. van Zelm (2001), Polycentricity, Households and the Identity of Places, *Urban Studies*, 38(4), pp. 679-696.

NBM Amstelland (1992), *Bevestiging aangenomen werk Sloop Schiereiland LHHS, 7 februari 1992*. In: SADH, invnr. 2155, doos 55785.

Nemeog B.V. (1991), Brief aan SOGZ met reactie stedenbouwkundig plan LHHS, 9 januari 1991. In: SADH, CV 2204, doos 55796.

Neprom (2000), Neprom 1974-2000; *Werken aan ruimtelijke ontwikkeling*. Voorburg.

Neprom en PropertyNL (2007), *Nieuw commercieel vastgoed in Nederland* 2006.

Nijs, de red. & J. Sillevis red. (2005), Den Haag; *Geschiedenis van de stad, Deel III Negentiende en twintigste eeuw*. Waanders Uitgevers, Zwolle.

N.V. Verenigde Aannemersbedrijven, voorheen Zwolsman (1953), Brief aan B&W d.d. 19 november 1953 inzake bouw wijkcentrum Leyweg. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

Noordanus, P. (1995), *Brief aan wethouder Rob van de Laar, 3 februari 1995 inzake aankopen Calandstraat*. In: SADH, invnr. CV/3119, doos 55914.

Nozeman, E. (2001), *Nieuwe wegen in vastgoed*. Rede uitgesproken bij het aanvaarden van het ambt van bijzonder hoogleraar vastgoedontwikkeling aan de Rijksuniversiteit Groningen op 23 oktober 2001.

Nozeman, E. (2010), Projectontwikkeling; van idee tot exploitatie. In: Nozeman, Ed (2010), *Handboek Projectontwikkeling: een veelzijdig vak in een dynamische omgeving,* Reed Business / Neprom, Doetinchem, 2e druk.

Nozeman, E. (2013), Strategieën van vastgoedontwikkelaars. In: Uittenbogaard, L. (red.) & H. Veldman (2013), *Strategie en vastgoed*. Noordhoff Uitgevers: Groningen.

NRC (2006), *Lijsttrekker van Leefbaar Utrecht weg*. www.nrc.nl, 9 maart 2006.

NS (1941), *Brief aan de Raad van State d.d. 11 maart 1941 inzake uitbreidingsplan Ockenburg, Mae- en Escamppolder te 's-Gravenhage* In: NA, nr. 2.17.01, invnr. 468.

NVM (2014) *Daling huizenprijs in grote delen van Nederland gestopt*. www.nvm.nl.

Oerlemans, H. (1990), *Oude nieuwe wijken; Den Haag 1950-1990. Een terugblik op de bouwexplosie in de jaren '50*.

Openbare leeszaal en Bibliotheek Utrecht (1960), *Brief d.d. 1 februari 1960 inzake huur nieuwe leeszaal centrum Kanaleneiland*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

OTB (2000), *Sturen of gestuurd worden; tussenevaluatie ontwikkeling LR Utrecht*, in opdracht van de Rekenkamercommissie.

Parr, J.B. (2004), The polycentric urban region; a closer inspection. In: *Regional studies*, 38, pp. 231-240.

PBL (2010), *De staat van de ruimte 2010; De herschikking van stedelijk Nederland*. De Maasstad, Rotterdam.

PBL (2013), *Demografische ontwikkelingen 2010-2040 Ruimtelijke effecten en regionale diversiteit*. Den Haag.

Phelps, N.A. (2010), Suburbs or nations? Some interdisciplinary connections on the suburban economy. In: *Cities* 27, pp. 68-76.

Phelps, N.A. & N. Parsons (2003), Edge urban geographies: notes from the margins of Europe's capital cities. In: *Urban studies*, 40(9), pp. 1725-1749.

Philips Pensioenfondsen (1966), *Brief aan B&W Utrecht inzake Rijksgoedkeuring derde fase winkelcentrum Kanaleneiland d.d. 7 februari 1966*. In: UA, 1007.3, invnr. 21546 Rijksgoedkeuringen.

Pietersma, A. (eindred.), R.E. de Bruin, P.D. 'T Hart, A.J. van den Hoven van Genderen, en J.E.A.L. Struick, (2000), *Een paradijs vol weelde; geschiedenis van de stad Utrecht*. Het Utrechts Archief, p/a Stichting Matrijs Utrecht.

Ploegmakers, I. & J. Verwaaijen (2012), De ongrijpbare consument. In: Nozeman, E., M. Langendoen & W. van der Post (2012), *Het Nederlandse winkellandschap in transitie; actoren op een dynamisch speelveld*. Den Haag.

PLR (1994a), *Project LR; tussenrapportage*. Gemeente Utrecht, werkgroep LR, april 1994. In: UA, 1103-4

PLR (1994b), *Programmatische scenario's LR*. In: UA, 1103-4, invnr. 2586.

PLR (1995a), *Masterplan LR*. Utrecht, 1995.

PLR (1995b), *Concept-Raadsvoorstel vaststelling Masterplan Leidsche Rijn*,vastgesteld door de Stuurgroep op 24 mei 1995. In: UA, 1103-4, invnr. 2593.

PLR (1995c), *Plan van aanpak voor de gemeenschappelijke projectorganisatie LR van de gemeenten Utrecht en Vleuten-De Meern, vastgesteld in de stuurgroep op 22 november 1995*. In: UA, 1103-4, invnr. 2611.

PLR (1996), *Verslag Stuurgroep Leidsche Rijn*, 3 juli 1996. In: archief gemeente Utrecht, Stuurgroep 1996, B15.

PLR (1997a), *Advies op hoofdlijnen inzake organisatie gemeenschappelijke projecten door directeuren De Haas, Verduijn en Kuenzli, januari 1997.* In: UA, 1103-4, invnr. 2614.

PLR (1997b), *Gemeenschappelijke organisatie LR*. In: UA, 1103-4, invnr. 2614.

PLR (1997c), *Ontwikkelingsvisie LR. Utrecht*, projectbureau LR Utrecht, januari 1997.

PLR (2001),*Verslag expertmeeting Stadsdeelcentrum*, Utrecht, 18 januari 2001.

PLR (2002a), *LR Utrecht, ambitieus en realistisch; actualisatie Ontwikkelingsvisie*.

PLR (2003), *Voorzieningennota LR*, september 2003.

PLR (2004), *Het levende centrum; Visie LR Centrum*, april 2004.

PLR (2006), *Masterplan LR Centrum,* vastgesteld door B&W januari 2006.

PLR (2008), *Europese aanbesteding LR Centrum*.

PLR (2009a), *Stedenbouwkundig plan LRC Zuid,* vastgesteld door B&W 19 mei 2009. www.utrecht.nl.

PLR (2009b), *Stedenbouwkundig Plan LRC Noord,* vastgesteld door B&W 17 maart 2009. www.utrecht.nl.

PLR (2010), *Stedenbouwkundig Plan LRC kern*, januari 2010.

PLR (2011), *Stedenbouwkundig Plan LRC Noord, fase 1*, mei 2011.

PLR (2012a), *Bestuursrapportage LR, 29 mei 2012*. www.utrecht.nl.

PLR (2013), *Stedenbouwkundig Plan LRC Oost, fase 1*, februari 2013.

Portnov, B.A. & E. Erell (2001), *Urban clustering; the benefits and drawbacks of location*, Ashgate Publishing Ltd, Burlington.

PPDU (1954a), *Notulen Commissie voor de Uitbreidingsplannen* d.d. 11 januari 1954. In: PA, PPDU 1211, invnr. 518.

PPDU (1957), *Notulen Commissie voor de Uitbreidingsplannen* 4 maart 1957. In: PA, PPDU 1211, invnr. 545.

PPDU (1958), *Brief directeur aan CUU d.d. 17 september 1958 inzake uitbreidingsplan Kanaleneiland*. In: PA, PPDU 1211, invnr. 567.

PPDU (1963a), *Reactie directeur op ontwerp-wijziging uitbreidingsplan Kanaleneiland, 10 april 1963 aan CUU*. In: PA, PPDU 1211, invnr. 614.

PPDU (1963b), *Reactie op ontwerp-wijziging uitbreidingsplan Kanaleneiland, 30 mei 1963*. In: UA, 1007-3, invnr. 20535.

PPDZH (1966), *Brief van de hoofddirecteur aan het College van Gedeputeerde Staten van Zuid Holland d.d.26 april 1966* over onderzoek winkelcentra Haagse agglomeratie. NA, 3.02.22, invnr. 2097.

PPDZH (1969), *Brief van de hoofddirecteur aan het College van Gedeputeerde Staten van Zuid Holland d.d. 11 december 1969* inzake planning winkelcentra. NA, 3.02.22, inv. Nr. 2097.

PPDZH (1973), *Streekplan Zuid-Holland-West; nota beleidsdoeleinden (ontwerp),* In: IPZH.

PPDZH (1977), *Welzijnsvoorzieningen in Zuid-Holland West; studienota voor het ontwerp-streekplan betreffende voor het ruimtelijk beleid relevante welzijnsvoorzieningen*. In: IPZH, nr. 16005.

PPPZH (1994), *Pre-advies inzake het vastgestelde bestemmingsplan LH Den Haag*. In: SADH, invnr. CV 2043, doos 55903.

Priemus H., P. Nijkamp & F. Dieleman (2000), *Meervoudig ruimtegebruik; Stimulansen en belemmeringen*. Delft: Delft University Press.

Provinciale Bebouwingscommissie (1936), *Brief aan GS d.d. 26 oktober 1936 inzake vooronderzoek Van Vuuren voor streekplan*. In: PAU, 1201, invnr.4403.

Provinciale Bebouwingscommissie (1936b), *Brief aan B&W Utrecht d.d. 25 november 1936 inzake streekplan*. In: UA, 1007-3, invnr. 20838.

Provinciale Raad voor de Ruimtelijke Ordening in Zuid-Holland (1979), *Verstedelijkingsbeleid, groeikernen en het landelijk gebied in Zuid-Holland*. Verslag van de studiedag op 26 januari 1979 in het Provinciehuis te 's-Gravenhage. In: IPZH, nr. A 17594.

Provinciale Staten van Zuid-Holland (1994), *Nota voor Statencommissie over provinciaal beleid grootschalige detailhandel*. In: SADH, invnr. CV 2045, doos 55903.

Provinciale Stedenbouwkundige Dienst van Zuid Holland (1945), *Denkbeelden voor de wederopbouw en uitbreiding van 's-Gravenhage*. In: GADH, 0509-01, invnr. 17a.

Provinciale Stedebouwkundige Dienst van Zuid-Holland, (1947), *Behandeling van het structuurplan Groot 's-Gravenhage door Commissie van Advies voor de uitbreidingsplannen van de Provincie Zuid Holland*. In: NA, invnr. 158.

Provinciale Stedenbouwkundige Dienst van Zuid-Holland, Vaste Commissie (1950a), *Behandeling structuurplan 's Gravenhage*. In: NA, invnr. 171.

Provinciale Stedebouwkundige Dienst van Zuid-Holland (1950b), *Rapport betreffende het structuurplan 's-Gravenhage*. In: Informatiecentrum provincie Zuid Holland, A 12798, B 13716.

Provincie Utrecht (1991a), *Brief van gedeputeerde Schapenk aan Minister Alders inzake overleg van 22 februari 1991, 21 februari 1991*. Archief Guus van de Hoef.

Provincie Utrecht (1991b), *Ambtelijke notitie van Provincie, gemeenten en regionaal beraad in het stadsgewest Utrecht met betrekking tot het voorstel van het Rijk (d.d. 14 januari 1991), ten behoeve van het overleg met het rijk op 22 februari 1991, 21 februari 1991*. Archief Guus van de Hoef.

Provincie Zuid Holland (1982), *Knelpunten en ruimtelijk beleid, augustus 1982*. In: IPZH, nr. 40422.

Provincie Zuid Holland (1987), *Streekplan Zuid-Holland West*. In: IZPH, invnrn. 61ASpZH.

Provincie Zuid-Holland (1993), *Brief aan B&W van Den Haag inzake subsidietoekenning LHC, 2 april 1993*. In: SADH, invnr. CV 2107, doos 55906.

Provincie Zuid-Holland (1994), *Besluit van GS inzake bestemmingsplan LH Den Haag, 22 februari 1994*. In: SADH, invnr. CV 2067, doos 62199.

PvdA Utrecht (2010), *Belle van Zuylen wordt niet gebouwd*. www.pvda-utrecht.nl, 25 januari 2010.

Qi, Y., M. Henderson, M. Xu, J. Chen, P. Shi, C. He & G.W. Skinner (2004), Evolving core-periphery interactions in a rapidly expanding urban landscape: the case of Beijing. In: *Landscape ecology*, 19, pp. 375-388. Kluwer Academic Publishers the Netherlands.

Raad Nederlandse Detailhandel (1994), *Beroepschrift op bestemmingsplan LH bij Raad van State, 16 mei 1994*. In: SADH, invnr. CV 2067, doos 62199.

Raad van State, afdeling Bestuursrechtspraak (1996), *Uitspraak in het geding tussen de Kamer van Koophandel Den Haag en de Kring Den Haag van de Raad Nederlandse Detailhandel en Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, 23 januari 1996*. In: SADH, invnr. CV 2067, doos 62199.

Raad van Vijf (1945), *Brief aan Dudok d.d. 8 juni 1945*. In: NA, nr. 2.17.03, invnr. 1691.

Raad van Vijf (1947), *Open brief aan het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage; Het plan Dudok en de Haagsche architecten*. In: *Bouw*, 18 januari 1947.

RBU (1990), *Structuurvisie Utrecht 2015; pre-advies werkgroep De Smidt*. Juli 1990.

RBU (1991), *Plan van aanpak Intergemeentelijk Structuurplan*, februari 1991. Archief Guus van de Hoef.

RBU (1993), *Plankaart Westflankstudie*. PBL.

RBU (1994a), *Notitie Uitgangspunten LR*, 27 januari 1994. In: UA, 1103-4, invnr. 2577.

RBU (1994b), *Uitgangspunten Leidsche Rijn van de colleges van B&W van Utrecht en Vleuten-De Meern, 18 maart 1994*. In: UA, 1103-4, invnr. 2578.

RBU (1995), *Brief van Ivo Opstelten, voorzitter Stuurgroep VINEX, aan de leden van de Stuurgroep VINEX, de colleges van B&W van Utrecht en Vleuten-De Meern en GS inzake bestuurlijk overleg Integratie A2*, 5 juli 1995. In: UA, 1103-4, invnr. 2594.

REO (1991a), *Verslag projectgroep LHHS, 12 november 1991*. In: SADH, invnr. CV 2156, doos 55785

REO (1991b), *Werkwijze en samenwerking gemeente met coördinerend architect, 19 september 1991*. In: SADH, invnr. CV 2258, doos 55793

REO (1991c), *Memo van R.P. van Rooijen aan wethouder Martini inzake autothemacentrum Calandstraat, 15 mei 1991*. In: SADH, invnr. CV 2015, doos 55898.

REO (1991d), Memo van R. van Rooijen aan wethouder Martini inzake herontwikkeling Waldorpstraat. In: SADH, invnr. 2082, doos 55911.

REO (1992a), *Memo Selmar Will inzake contract WAVG, 3 april 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

REO (1992b), *Memo's Selmar Will aan Hylkema Vlieg en Wouter van de Poel inzake AVG-WVG, 21, 23 en 31 januari 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

REO (1992c), *Verslag mini-stuurgroep LHHS inzake contract gemeente Den Haag met WAVG, 3 februari 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

REO (1992d), *Memo Wouter van de Poel aan Peter Noordanus inzake gesprek NBM-Amstelland, 31 maart 1992*. In: SADH, invnr. CV 2155, doos 55785.

REO (1992e), *Memo Selmar Will aan B&W inzake verduidelijking contract met NBM-Amstelland B.V., 16 maart 1992*. In: SADH, CV 2205, doos 55796.

REO (1992f), *Verslag mini-stuurgroep LHHS inzake contract gemeente Den Haag met WAVG, 23 april 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

REO (1992g), *Memo Selmar Will aan Martini en Noordanus inzake samenwerkingsovereenkomst WAVG, 12 mei 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

REO (1992h), *Verslag projectgroep LHHS, 21 juli 1992*. In: SADH, invnr. CV 2258, doos 55793.

REO (1992i), *Telefax J.B.R. Kerner en M.E.C. Bongenaar aan WAVG inzake samenwerkingsovereenkomst, 13 juli 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

REO (1992j), *Invullingsmogelijkheden commerciële voorzieningen; samenvatting BRO/HAC-onderzoek, oktober 1992*. In: SADH, invnr. CV 2193, doos 55794.

REO (1992k), *Memo hoofd Planologie aan Selmar Will inzake offerte-aanvraag voorzieningen LHHS, 2 juli 1992*. In: SADH, invnr. CV 2177, doos 55789.

REO (1993a), *Verslag projectgroep LHHS, 30 maart 1993*. In: SADH, invnr. CV 2193 doos 55794.

REO (1993b), *Verslag projectgroep LHHS, 27 april 1993*. In: SADH, invnr. CV 2193 doos 55794.

REO (1993c), *Herontwikkelingsovereenkomst Laakcenter OCL/Devco en gemeente Den Haag, 21 juli 1993*. In: SADH, invnr. CV 2031, doos 62200.

REO (1993d), *Memo Tjeenk Willink aan Constant Martini inzake diverse projecten LHC, 12 januari 1993*. In: SADH, invnr. CV 2107, doos 55906.

REO (1993e), *Memo aan wethouders van Rob van Gameren inzake bestemmingsplan LH*. In: SADH, invnr. CV 2045, doos 55903.

REO (1994a), *Het onderhandelingstraject van de parkeerplaatsen voor de Hogeschool door Selmar Will en Wim van Vlierden, 24 januari1994*. In: SADH, invnr. CV 2137, doos 62204.

REO (1994b), *Verslag projectgroep LHHS, 13 december 1994*. In: SADH, invnr. CV 2192, doos 55793.

REO (1994c), *Memo van Carlo Huffener aan Selmar Will inzake kantorenmarkt LHHS, 10 januari 1994*. In: SADH, invnr. CV 2193, doos 55794.

REO (1994d), *Memo van planoloog Carlo Huffener aan Selmar Will inzake kantorenmarkt Laahaven, 7 maart 1994*. In: SADH, invnr. CV 2170, doos 62200

REO (1994e), *Verslag projectgroep LHHS, 5 april 1994*. In: SADH, invnr. CV 2193, doos 55794.

REO (1994f), *Memo Selmar Will inzake Recreatie Boulevard, 5 september 1994* In: SADH, invnr. CV 2172, doos 55789.

REO (1994g), *Recreatie-boulevard LHHS*. In: SADH, invnr. CV 2172, doos 55789.

REO (1994h), *Gespreksnotitie van G. van Grinsven en H. van Cranenburgh inzake recreatie-boulevard, 7 juni 1994*. In: SADH, invnr. CV 2172, doos 55789.

REO (1994i), *Memo H. Neeft aan T. Verwijs inzake opdracht Frisia voor LH Handelscentrum, 18 januari 1994),* In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

REO (1994j), *Memo Marco van Lente aan Ad Alderliesten e.a. inzake Strategie ABNAMRO Projectontwikkeling en Volker Stevin d.d. 18 april 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

REO (1994k), N*otitie Ad Alderliesten inzake LHC, 25 oktober 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

REO (1994l), *Memo Selmar Will aan Jerry Butter inzake gesprekken met gegadigden Handelscentrum LH, 30 september 1994*. In: SADH, invnr. CV 2056, doos 55904.

REO (1994m), *Uitnodiging Ad Alderliesten voor bijeenkomst met potentiële winkelbedrijven LHC, 14 november 1994*. In: SADH, invnr. CV 2056, doos 55904.

REO (1994n), *Memo Ad Alderliesten aan E. Ten Voorde van AAP en A. Schelling van VS inzake samenwerkingsovereenkomst LH, 30 mei 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

REO (1994o), *Memo van Ad Alderliesten aan Ed ten Voorde van ABN Amro Projectontwikkeling, 30 augustus 1994*. In: SADH, invnr. CV 2056, doos 55904.

REO (1994p), *Verslag resultaat overleg AAP/VS, 3 november 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

REO (1994q), *Memo H. Neeft aan L. Taatgen van AAP en A. Schelling van VS inzake stedenbouwkundige randvoorwaarden, 17 mei 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201

REO (1994r), *Memo Ad Alderliesten aan staf EZ, 2 november 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

REO (1994s), *Memo Selmar Will aan Peter Noordanus inzake GDV-locatie LHC, 30 november 1994*. In: SADH, invnr. CV 2056, doos 55904.

REO (1994t), *Stedenbouwkundige randvoorwaarden voor een themacentrum op het gebied van wonen, grooschalige detailhandel en detailhandel voor de zakelijkemarkt in LH, 28 september 1994*. In: SADH, invnr. CV 2056, doos 55904.

REO (1995a), *Memo aan wethouder Noordanus van Selmar Will inzake woontorens Fijnjekade, 18 april 1995*. In: SADH, invnr. CV 2178, doos 55790.

REO (1995b), *Brief van Selmar Will aan Peter Noordanus, 13 februari 1995*. In: SADH, invnr. CV 2080, doos 55911.

REO (1995c),*Verslag projectgroep LHC GDV-project, 8 juni 1995*. In: SADH, invnr. CV 2090, doos 55912.

REO (1995d), *Memo Bart Steenweg aan Selmar Will inzake ontwerp megastores LH, 19 juni 1995*. In: SADH, invnr. 2052, doos 55905.

REO (1995e), Memo Bart Steenweg *aan Selmar Will inzake ontwerp megastores LH, 26 juni 1995*. In: SADH, invnr. 2052, doos 55905.

REO (1995f),*Verslag projectgroep LHC GDV-project, 20 september 1995*. In: SADH, invnr. CV 2090, doos 55912.

REO (1995g), *Brief van Ad Alderliesten aan Ed ten Voorde van ABN Amro projectontwikkeling inzake uitbreidingen GDV-locatie, 8 augustus 1995*. In: SADH, invnr. CV 2057, doos 55905.

Retail Innovation Amsterdam (1995), *Brief aan wethouder Van de Laar, 27 januari 1995*. In: SADH, invnr. CV 2080, doos 55911.

Richardson, H.W. (1977), *The new urban economics: and alternatives*. Pion Limited, London.

Riguelle, F., I. Thomas & A. Verhetsel (2007), Measuring urban polycentrism: a European case study and its implications. In: *Journal of Economic Geography*, 7, pp. 193-215.

Rijksdienst voor het Nationale Plan (1947), *Brief van dr. Ir. F. Bakker Schut aan de directeur-generaal van Rijkswaterstaat inzake wederopbouwplannen Den Haag d.d. 31 januari 1947* In: NA, nr. 2.17.03, invnr. 1691.

Rijksdienst voor het Nationale Plan, Werkcommissie Westen des lands (1958), De *ontwikkeling van het Westen des Lands*. In: NA, 2.17.03 Min. VROM Centrale sector 1945-1981, invnr. 1293.

Romein, A. & O. Verkoren (2010), Het metropolitane expansieproces; het voorbeeld van de Verenigde Staten. In: *Geografie*, maart 2010.

Ronteltap Adviseurs B.V. (1991), *Brief aan de gemeente Den Haag, REO inzake herontwikkeling Waldorpstraat, 22 februari 1991*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Ronteltap Adviseurs B.V. (1992a), *Brief aan wethouder Martini inzake Herontwikkeling Waldorpstraat*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Ronteltap Adviseurs B.V. (1992b), *Brief aan Wouter van der Poel, directeur Grondbedrijf, inzake ontwikkeling Waldorpstraat*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Ronteltap Adviseurs B.V. (1995a), *Gespreksverslag 26 april 1995 inzake Woningen Laakcenter 1*. In: SADH, invnr. CV/3119, doos 55914.

Ronteltap Adviseurs B.V. (1995b), *Gespreksverslag 6 juli 1995*. In: SADH, invnr. CV/3119, doos 55914.

ROSV Den Haag (1996), *Brief van de voorzitter, Peter Noordanus, inzake planindiening BWS 1995, 23 februari 1996*. In: SADH, invnr. CV 3120, doos 55914.

Roth, C., S.M. Kang, M. Batty, M. Barthelemy (2011), Structure of urban movement: polycentric activity and entangled hierarchical flows. *PLoS One*, januari 2011, 6(1).

Ruigrok, A. (2012), Ontwikkelen van winkelcentra; een vak apart. In: Nozeman, E., M. Langendoen & W. van der Post (2012), *Het Nederlandse winkellandschap in transitie; actoren op een dynamisch speelveld*. Den Haag, 2012.

Ruimtelijk Planbureau (2004), *Tussenland*. NAi Uitgevers Rotterdam 2004.

Ruimtelijk Planbureau (2005), www.ruimtemonitor.nl.

Ruimtelijk Planbureau (2006), *Vele steden maken nog geen Randstad*. NAi Uitgevers Rotterdam, 2006.

Rutte, R. (2002), *Stedenpolitiek en stadsplanning in de Lage Landen (12de-13de eeuw),* Walburg Pers, 2002.

Salemi, A. (2008), Rekenen op Vastgoed. In: Nozeman, Ed eds. (2008), *Handboek projectontwikkeling; een veelzijdig vak in een dynamische omgeving,* NEPROM, 2008

Salet, W.G.M. & A. Faludi (2000), The institutional approach to strategic planning. In: *The revival of strategic spatial planning.* The royal Dutch academy of arts and sciences, KNAW Edita.

Salet, W.G.M., A. Thornley & A.M.J. Kreukels (eds.), (2003), *Metropolitan Governance and Spatial Planning: Comparative Case Studies of European City-Regions*, London: Spon Press.

Salet, W.G.M. & M. de Jong (2003), Spatial detachment and new challenges of metropolitan governance in: Musterd, S. & Salet, W.G.M. (eds.), (2003), *Amsterdam Human Capital*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Salet, W.G.M. & S. Majoor (eds), (2005), Reshaping Urbanity in the Amsterdam Region. In: *Amsterdam Zuidas, European Space*.W. Salet & S. Majoor (eds), 010 Publishers, Rotterdam.

Sanders/Bruil Verenigde Bedrijven B.V. (1991), *Brief van M.P. Remmerswaal aan REO, R.P. van Rooijen, inzake verzamelgebouw 'automobiel', 25 januari 1991.* In: SADH, invnr. CV 2107, doos 55906.

Sanders/Bruil Verenigde Bedrijven B.V. (1992), *Brief aan wethouder Martini inzake autothemacentrum LHC, 17 februari 1992*. In: SADH, invnr. CV 2015, doos 55898.

Schat, P.A. & J.G. Groenendijk (1982), *Macht en Ruimte; Een grootwinkelbedrijf in gevecht met twee gemeenten* Uniboek, Bussum.

Sheer, B.C. & M. Petkov (1998), Edge city morphology, a comparison of commercial centres. In : *Journal of the America Planning Association* 64, pp. 298-310.

Sint Antoniusziekenhuis (2013), Beantwoording vragen over nieuwe locatie Antoniusziekenhuis in LR, www.antoniusziekenhuis.nl, 2013.

Siraa, H.T. (1989), *1 miljoen woningen; De rol van de rijksoverheid bij wederopbouw, volkshuisvesting, bouwnijverheid en ruimtelijke ordening (1940-1963),* SDU Uitgeverij 1989.

Sluys, F. van de (1961), *Inleiding door Ir. F. van de Sluys, directeur van de Stadsontwikkeling* van Den Haag op 1 februari 1961. NA, nr. 2.17.03, invnr. 3195.

Smit, F. (1981), Op zoek naar de gebroken schaal; impressie van de stedebouwkundige ontwikkeling van Den Haag sinds de woningwet. In: *Bouwen op Haagse gronden*; zestig jaar wel en wee rond de Haagse Bouwonderneming en het gemeentelijk stedebouwkundig beleid. Red. C.H. Slechte, Uitgeverij J.N. Voorhoeve, Den Haag 1981.

SODH (1962), Brief van de directeur van de Gemeentelijke Dienst van de Stadsontwikkeling van Den Haag, ir. F. v.d. Sluys, aan B&W inzake wijziging uitbreidingsplan Morgenstond. In: GADH, 0484-02, invnr. 629.

Soet, J. de (2012), Een overheid met veel gezichten. In: Nozeman, E., M. Langendoen & W. van der Post (2012), *Het Nederlandse winkellandschap in transitie; actoren op een dynamisch speelveld*. Den Haag, 2012.

SOGZ (1984), *Kantorenstrategie*. Gemeente Den Haag, 1984.

SOGZ (1987), *Haagse bedrijfsterreinenstrategie; vraag en aanbod*, oktober 1987. In: GADH, 0828-01, invnr. 6646.

SOGZ (1988), *Stedebouwkundig plan LHHS; ontwerpstudie, decembe*r 1988. In: GADH, SOGZ, 1325-01, invnr. 862.

SOGZ (1989), Structuurschets Haagse Agglomeratie, april 1989. In: GADH, 1325-01, invnr. 907.

SOGZ (1990a), *Gemeentelijke uitgangspunten herontwikkeling LHHS, 25 april 1990.* In: GADH, CV 2139, doos 55782.

SOGZ (1990b), *Concept-samenwerkingsovereenkomst voorbereiding herontwikkeling LHHS, 25 april 1990.* In: GADH, CV 2139, doos 55782.

SOGZ (1990c), *Verslag projectgroep LHHS, 21 juni 1990.* In: SADH, invnr. CV 2258, doos 55793.

SOGZ (1990d), *Verslag Gemeente Den Haag en WAVG inzake LHHS, 11 juni 1990.* In: SADH, invnr. CV 2258, doos 55793.

SOGZ (1990e), *Verslag projectgroep LHHS, 27 juni 1990.* In: SADH, invnr. CV 2258, doos 55793.

SOGZ (1990f), *Verslag projectgroep LHHS, 5 juli 1990.* In: SADH, invnr. CV 2258, doos 55793.

SOGZ (1990h), *Memo aan wethouders Martini en Noordanus inzake stuurgroep van 13 juli LHHS, 1 juli 1990.* In: SADH, invnr. CV 2214, doos 55798.

SOGZ (1990i), *Memo aan wethouders Martini en Noordanus inzake stuurgroep van 13 juli LHHS, augustus 1990.* In: SADH, invnr. CV 2214, doos 55798.

Sorensen, A. (2001), Subcentres and satellite cities: Tokyo's 20th century experience of planned polycentrism. In: *International Planning Studies*, 6(1), pp. 9-32.

Speetjens, J.W. (2012), Kwaliteitsbeoordeling van een winkelcentrum. In: Nozeman, E., M. Langendoen & W. van der Post (2012), *Het Nederlandse winkellandschap in transitie; actoren op een dynamisch speelveld*. Den Haag.

Speetjens, J.W. & W. van der Post (2012), Het Nederlandse winkellandschap in transitie. In: Nozeman, E., M. Langendoen & W. van der Post (2012), *Het Nederlandse winkellandschap in transitie; actoren op een dynamisch speelveld*. Den Haag.

Spierings, B. (2006), *Cities, consumption and competition; The image of consumerism and the making of city centres*. Ipskamp, Enschede.

Staatstoezicht op de Volksgezondheid, Gezondheidscommissie voor Loenen c.a. (1927), *Brief van de voorzitter aan B&W van Oudenrijn d.d. 15 november 1927*. In: PAU, nr. 1201, invnr. 4085.

Staatstoezicht op de Volksgezondheid (1928), *Brief aan GS d.d. 26 april 1928 inzake uitbeidingsplan Oudenrijn*. In: PAU, nr. 1201, , invnr. 4085.

Stogo (1994), *De provincie Utrecht; plan & uitkomst*.

Stoker, G. (1995), Regime theory and urban politics. In: D. Judge, G.Stoker, & H.Wolman eds. *Theory of urban politcs*. London: Sage.

Stoker, G. & S. Young (1993), *Cities in the 1990s*. Harlow, Essex.

Stone, C.N. (1980), *Systematic Power in Community Decision Making: a restatement of stratificaction theory*. American Political Science Review, 74(4), pp. 978-990.

Stone, C.N. (1986) Power and social complexity. In: R. Waste (ed.) *Community power: directions for future research*. Newbury Park, CA: Sage.

Stone, C.N. (1989), *Regime politics; Governing Atlanta 1946-1988*. University Press of Kansas.

Stone, C.N. (1993), Urban regimes and the capacity to govern: A Political Economy Approach. In: *Journal of Urban Affairs*. 15, pp. 1-28.

Stone, C.N. (1996), Power and social complexity. In: Waste, Robert J. *Community Power; Directions for future research*. Sage Publications Inc. Beverly Hills, California.

Stone, C.N. (2006), Power, Reform, and Urban Regime Analysis. In: *City & Community*. 5(1), pp. 23-31.

Stichting Binnenstad Den Haag (1993), *Brief van de voorzitter aan wethouder Martini inzake bestemmingsplan Laakhaven, 16 maart 1993*. In: SADH, invnr. CV 2045, doos 55903.

Stichting Promotie Den Haag (1995), *Brief van de voorzitter, J. van de Weg, aan B&W Den Haag, 18 juli 1995*. In: SADH, invnr. 2052, doos 55905.

Stiens, G. & D. Pick (1998), *Die Zentrale-Orte-Systeme der BundesLänder*. In: Raumforschung und Raumordnung, september 1998, 56 (5-6), pp. 421-434

Streekplancommissie voor Utrecht e.o. (1942), *Rapport van de technische commissie d.d. 3 september 1942*. In: UA, 1007-3, invnr. 20839.

Swyngedouw, E. (2005), A New Urbanity? The ambiguous politics of large-scale urban development projects in European cities. In: *Amsterdam Zuidas, European Space*. W. Salet & S. Majoor (eds), 010 Publishers, Rotterdam.

Swyngedouw, E., F. Moulaert & A. Rodriguez (2005),The World in a grain of sand;: Large-scale urban development projects and the dynamics of 'glocal' transformations. In: F. Moulaert, A. Rodriguez & E. Swyngedouw (ed),; *The globalized city; economic restructuring and social polarization in European cities*, Oxford University Press.

TNO Inro (1997), *Scenario's voor het LHgebied, 21 februari 1997*. In: SADH, invnr. CV 3178, doos 55915.

TPP (1986), Woningbouwonderzoek LHgebied Den Haag; drie potentiële locaties. In: GADH, 1325-01, invnr.1073.

Trouw (2014), Leidsche Rijn worstelt met leegstand. In: *Trouw*, 15 januari 2014.

Tweede Kamer (1984), Vergaderjaar 1984-1985, 18786, nr. 1-2. Kamerstuk; Den Haag.

Tweede Kamer (2001), *Wet van 12 juli 2001 tot gemeentelijke herindeling van Den Haag en omgeving*. Stichting Adviesgroep Bestuursrecht, www.st-ab.nl/wetten.

Universiteit Utrecht (2013), *Groot studentencomplex in LR*. In: DUB Nieuws, dub.uu.nl, 9 juli 2013.

Utrecht NOW; Urban Fabric Steenhuis stedenbouw/landschap (2006), *Cultuurhistorisch onderzoek en ruimtelijke analyse van Utrechtse naoorlogse wijken: Kanaleneiland*.

Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad (1924), *Gewestelijke uitbreidingsplannen, 3 december 1924*. In: UA, 1007-3, invnr. 20837.

Vasanen, A. (2012), Functional Polycentricity: Examining Metropolitan Spatial Structure through the Connectivity of Urban Sub-centres. *Urban Studies*, 49, pp. 3627-3644.

Vastgoedjournaal (2014), ASR Vastgoed en Vesteda nemen verlies grondopbrengsten Utrecht voor eigen rekening. In: *Vastgoedjournaal*, 6 maart 2014.

Vastgoedmarkt (2011a), Nieuwe planning kernwinkelgebied Leidsche Rijn. In: *Vastgoedmarkt*, 8 maart 2011.

Vastgoedmarkt (2011b), Utrecht: grondprijs Leidsche Rijn Centrum niet omlaag. In: *Vastgoedmarkt*, 30 november 2011.

Vastgoedmarkt (2013a), Vijfde jaarverlies op rij voor Vesteda. In: *Vastgoedmarkt*, 1 juli 2013.

Vastgoedmarkt (2013b), ASR: bouwstart Leidsche Rijn Centrum december. In: *Vastgoedmarkt* nieuwsbrief 6 juni 2013.

Vastgoedmarkt (2014a), Winkelcentrum Leidsche Rijn mogelijk 40 procent kleiner. In: *Vastgoedmarkt*, januari 2014.

Vastgoedmarkt (2014b), ASR realiseert winkelruimte Leidsche Rijn Centrum. In: *Vastgoedmarkt*, 7 mei 2014.

Veneri, P. & D. Burgalassi (2010), Questioning polycentric development and its effects: issues of definition and measurement for the Italian NUTS 2 Regions. *Munich Personal REPEc Archive*, Paper nr. 26410, November.

Verdult, L.J.M. (1996), *Een andere financiële organisatie*. Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, Den Haag, januari 1996.

Verkerk, B. (1997), *Brief aan commissie EMP inzake reactie TNO-Intro rapport LHgebied tbv werkbespreking op 12 maart 1997,* 5 maart 1997 In: SADH, invnr. CV 2310, doos 55915.

Visser, K. (2001), *Dertig jaar stadsontwikkeling in Utrecht 1970-2000; Zo'n onbeschrijfelijke stad*. Utrecht, Matrijs 2001.

VNG (2013), *De financiële stromen van Rijk naar gemeenten*. Januari 2013.

Vogelzang, F., M. Heurneman & B. van Santen (2003), *De Utrechtse Wijken; Zuidwest*. Stichting Publicaties Oud-Utrecht, Het Utrecht Archief. Roto Smeets Grafiservices Utrecht.

Volker Stevin (1993a), *Verslag bijeenkomst Herontwikkeling Waldorpstraat, 24 maart 1993*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Volker Stevin (1993b), *Brief aan wethouder Martini inzake herontwikkeling Waldorpstraat, 26 mei 1993*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Volker Stevin (1994a), *Verslag bijeenkomst herontwikkeling Waldorpstraat, 19 januari 1994*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Volker Stevin (1994b), *Verslag bijeenkomst herontwikkeling Waldorpstraat, 24 maart 1994*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Volker Stevin (1994c), *Verslag bijeenkomst met gemeente en ABN-AMRO, 12 april 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

Volker Stevin (1994d), *Verslag bijeenkomst herontwikkeling Waldorpstraat, 20 mei 1994*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Volker Stevin (1994e) *Memo aan H. de Neeft van REO inzake samenwerkingsovreenkomst LH*, 20 september 1994. In: SADH, invnr. CV 2056, doos 55904

Volker Stevin (1994f), *Memo aan Stuurgroep LH, 9 juni 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

Volker Stevin (1994g), *Verslag bijeenkomst herontwikkeling Waldorpstraat, 29 april 1994*. In: SADH, invnr. CV 2082, doos 55911.

Volker Stevin (1994h), *Voorlopige lijst branchering woonthemacentrum LH, 6 mei 1994*. In: SADH, invnr. CV 2051, doos 62201.

Volker Stevin (1999), *Persbericht verkoop Megastores aan H.F.S, 19 maart 1999*. In: Nieuwsbank, www.nieuwsbank.nl.

Volkskrant (2004), Crisis Utrecht afgewend; college akkoord met plan stationsgebied. www.volkskrant.nl, *5 november 2004*.

Volkskrant (2006), De allerhoogste: Belle van Zuylen (262 meter), www.volkskrant.nl, *25 januari 2006*.

Vreeker, R. (2004), *Urban Multifunctional Land Use and Externalities*. Department of Spatial Economics, Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam.

Vries, K.G. de (2002), *Kabinetsreactie; De rol van specifieke uitkeringen in de financiële verhouding.*

Vrije Volk, Het (1955), Advertentie Uitbreidingsplan Morgenstond van B&W Den Haag. In: *Het Vrije Volk* d.d. 24 oktober 1955.

VROMraad (2004), *Nederlandse Steden in Internationaal Perspectief: Profileren en Verbinden*, The Hague: VROMraad, advies 043.

Vuuren, L. van (1938a), *Rapport betreffende een onderzoek naar de sociaal-economische structuur van een gebied in de Provincie Utrecht omvattende Utrecht en negen randgemeenten*. Broekhoff N.V., vh Kemink & Zoon, 1938. In: UA, 1007-3, invnr. 20840.

Vuuren, L. van (1938b), *Brief d.d. 15 november 1938 aan GS inzake bespreking Utrecht met randgemeenten*. In: PAU, 1201, , invnr.4403.

VVD Den Haag (1988), Schuiven met ruimte; een Haags VVD initiatief voor een harmonieuze verdeling van de ruimte voor werken en wonen, 19 mei 1988. In: GADH, , beeldnummer 1154-.

Waning, van & Co, de N.V. Koninklijke Rotterdamsche Beton- en Aanneming Maatschappij (1958a), *Brief aan B&W d.d. 28 augustus 1958 inzake beschikbaar stellen bouwgrond voor ontwikkeling winkelcentrum Kanaleneiland*. In: UA, 1007-3

Waning, van & Co (1958b), *Brief aan B&W d.d. 29 december 1958 inzake beschikbaar stellen bouwgrond voor ontwikkeling winkelcentrum Kanaleneiland en aanstelling architect voor schetsplan*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

Waning, van & Co (1959), *Brief aan B&W d.d. 1 juni 1959 met verzoek verlenging reservering bouwgrond winkelcentrum Kanaleneneiland*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

Waning, van & Co (1960), *Brief aan B&W d.d. 13 juni 1960 inzake toezegging aankoop grond winkelcentrum Kanaleneiland*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

Waning, van & Co (1961), *Bevestiging aankoop grond winkelcentrum Kanaleneiland d.d. 8 juni 1961 en verzoek bouwvergunning*. In: UA, 1007-3, invnr. 14381.

Waning, van & Co (1965), *Brief aan het hoofd van de Afdeling Uitvoering Bouwnijverheid van het Min. V. en R.O. d.d. 17 september 1965*. In: NA, nr. 2.17.03, invnr. 4997

Waning, van & Co (1966), *Brief aan B&W Utrecht inzake Rijksgoedkeuring derde fase winkelcentrum Kanaleneiland d.d. 3 februari 1966*. In: UA, 1007.3, invnr. 21546.

Wassenaar, M.C. (2009), *Decentrale overheden*, In: *Jaarboek Overheidsfinanciën 2009*, Wim Drees Stichting voor Openbare Financiën.

WAVG (1990a), *Reactie op notitie gemeente Den Haag inzake op te stellen intentie-overeenkomst LHHS, 14 februari 1990*. In: SADH, invnr. CV 2139, doos 55782.

WAVG (1990b), *De ontwikkelingsvisie voor het plangebied LHHS, juli 1990*. In: SADH, invnr. CV 2214, doos 55798.

WAVG (1991a), *Reactie op concept-raamovereenkomst met gemeente Den Haag, 28 oktober 1991*. In: SADH, invnr. CV 2156, doos 55785.

WAVG (1991b), *Hoofdlijnen van samenwerking WAVG en gemeente Den Haag, 3 december 1991*. In: SADH, invnr. CV 2178, doos 55790.

WAVG (1991c), *Brief aan E. Hylckama-Vlieg inzake herontwikkeling LHHS, 16 december 1991*. In: SADH, invnr. CV 2178, doos 55790.

WAVG (1992a), *Hoofdlijnen samenwerking LHHS, 7 januari 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

WAVG (1992b), *Brief aan wethouder Martini inzake hoofdlijnen samenwerking LHHS, 30 maart 1992*. In: SADH, invnr. CV 2157, doos 55786.

WAVG (1992c), *Brief aan Peter Noordanus van Ton Anker inzake woningbouw Laakhaven, 8 december 1992*. In: SADH, invnr. CV 2178, doos 55790.

WAVG (1995), *Brief aan Selmar Will inzake woningbouw Fijnjekade, 7 november 1995*. In: SADH, invnr. CV, nr. 2178, , doos 55790.

Welstandscommissie Den Haag (1991), *Verslag bijeenkomst met dienst REO inzak Laakhavens, 25 september 1991*. In: SADH, invnr. CV 2258, doos 55793.

Werkgroep Bedrijven LH (1991), *Brief van de voorzitter R vd Hoven aan wethouder Martini inzake LHC, 10 juli 1991*. In: SADH, invnr. CV 2107, doos 55906.

Wethouder Sociale Zaken van Den Haag (1954a), brief aan B&W d.d. 13 augustus 1954 inzake wijkcentrum Leyweg. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

Wethouder Sociale Zaken van Den Haag (1954b), brief aan B&W d.d. 4 juni 1954 inzake wijkcentrum Leyweg. In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

Wethouder van Wederopbouw van Den Haag (1954), Brief aan B&W inzake bouw wijkcentrum Leyweg d.d. 18 oktober 1954 In: GADH, 0828-01, invnr. 5367.

Wethoudersstaf EZ Den Haag (1995), *Verslag staf EZ 25 september 1995 inzake woningbouw Calandstraat*. In: SADH, invnr. CV/3119, doos 55914.

Wethoudersstaf ROSV/EMP Den Haag (1995a), *Verslag gecombineerde staf ROSV/EMP 9 februari 1995 inzake actiegebied aanwijzing Calandstraat*. In: SADH, invnr. CV/3119, doos 55914.

Wethoudersstaf ROSV/EMP Den Haag (1995b), *Verslag inzake Calandstraat*. In: SADH, invnr. CV/3119, doos 55914.

Wethoudersstaf ROSV/EMP Den Haag (1996), *Verslag d.d. 19 februari inzake Calandstraat*. In: SADH, invnr. CV 3120, doos 55914.

Wijer, M. de (1996), *Utrecht uitgebreid*; *Hoograven, Kanaleneiland en Overvecht: een studie naar drie Utrechtse wijken uit de periode 1954-1973* (scriptie).

Wilde, Th.S. de (2006), *Multiple use of space and railway infrastructure*. Movares Nederland.

Will, S. (1994a), *Memo aan Constant Martini inzake bespreking WAVG over kantoor LHHS, 7 maart 1994*. In: SADH, invnr. CV 2170, doos 62200.

Will, S. (1994b), *Memo aan Rob van de Laar inzake woningbouw Calandplein/-straat, 11 juli 1994*. In: SADH, invnr. CV 2047, doos 55904.

Will, S. (1995a), *Memo aan Rob van de Laar inzake initiatiefplan studentenwoningen, 22 februari 1995*. In: SADH, invnr. 2145, doosnr. 62199.

Will, S. (1995b), *Memo aan Rob van de Laar met concept-Raadsbesluit inzake woningen Calandstraat/ Calandkade (o.a. Laakcenter, 7 juni 1995*. In: SADH, invnr. CV/3119, doos 55914.

Will, S. (1995c), *Memo aan R. van de Laar en P. Noordanus inzake coördinerend architect Calandstraat, 28 juni 1995*. In: SADH, invnr. CV/3119, doos 55914.

Will, S. (1996a), Memo aan Bert Klerk inzake Het bedrijfsleven en bouwplan Laakcenter I en Calandstraat en LH West, 16 juni 1996. In: SADH, invnr. CV 3120, doos 55914.

Will, S. (1996b), *Memo aan Bert Klerk inzake artikel Haagse Courant woningen Calandstraat, 16 mei 1996*. In: SADH, invnr. CV/3120, doos 55914.

Wilma Vastgoed (1989), *Aanbiedingsbrief selectie Hollands Spoor, 29 november 1989*. In: SADH, invnr. CV 2209, doos 55797.

Wilma Vastgoed (1996), *Brief aan Selmar Will van Frans van Triest inzake verhuur commerciële ruimten Poseidon LHHS, 7 oktober 1996*. In: SADH, invnr. CV 2171, doos 55789.

Winkeliers winkelcentrum Kanaleneiland (1965), *Brief aan B&W Utrecht inzake stagnatie afbouw winkelcentrum d.d.16 juli 1965*. In: UA, 1007.3, invnr. 21546.

Winkeliersvereniging Centrum Leyweg (1960), Brief aan B&W 10 september 1960. In: GADH, 0484-02, invnr. 6291.

Winsemius, J. (2001), Economische maakbaarheid van stedelijkheid: *Levende Stad, tien essays over netwerkverstedelijking*. Den Haag: VROM.

WoON 2012 (2013), Energiebesparing: Een samenspel van woning en bewoner - Analy-se van de module Energie WoON 2012. RIGO, ECN. ECN-E – 13-037.

Wouden, R. van der, F. van Dam, D. Evers, A. Hendriks, A. van Hoorn, N. Pieterse, G. Renes (2006), *Verkenning van de ruimte 2006*. NAI Uitgevers/RPB.

Wouden, R. van der (2007), *Een nieuwe stedelijke agenda. Overwegingen voor een toekomstig grotestedenbeleid*. Ruimtelijk Planbureau, Den Haag.

Wright, F.L. (1958), The Living City, New York: *Horizon Press,* 1963.

Wusten, H. van der & A. Faludi (1992), *The Randstad; playground for physical planners,* in: F.M. Dieleman & S. Musterd (ed.), *The Randstad; a research and policy laboratory*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Yin, R.K. (2003), *Case Study Research; design and methods*. Sage Publications Thousand Oaks, London, New Delhi.

Zijderveld, A.C. (2000), *Stadscultuur en stedelijke regio's: een cultuursociologische visie; essay ten behoeve van de Vijfde Nota*, Rijksplanologische Dienst, Den Haag.

Zonneveld, W. & F. Verwest (2005), *Tussen droom en retoriek. De conceptualisering van ruimte in de Nederlandse planning,* Rotterdam/Den Haag: NAi Uitgevers/Ruimtelijk Planbureau.

BOI (2003), *Station LR Centraal*. Studie in opdracht van Projectbureau LR.

PLR (1999), *Actualisatie ontwikkelingsvisie LR,* Utrecht, maart 1999.

» Samenvatting

De aanleiding voor het onderzoek naar het ontstaan van nieuwe centra in Nederland was mijn verwondering dat Nederland in de periode na de Tweede Wereldoorlog sterk is verstedelijkt met omvangrijke woongebieden en bedrijventerreinen, terwijl het centrumstedelijke areaal in deze uitbreidingswijken relatief klein is gebleven met een incompleet pakket aan functies en een beperkte reikwijdte van de voorzieningen. Het beleid van de Nederlandse overheid was dan ook niet gericht op de ontwikkeling van nieuwe centra, maar vooral op de versterking van de positie van de binnensteden en het tegengaan van detailhandel aan de stadsranden. Ondanks het overheidsbeleid zijn toch veel nieuwe centra ontstaan. Over het ontwikkelingsproces van die nieuwe centra is nog weinig gepubliceerd. Bij aanvang van het onderzoek was het bovendien onduidelijk waar in Nederland nieuwe centra zijn gesitueerd en hoe deze gebieden functioneel en stedenbouwkundig zijn opgebouwd. Ook over het krachtenveld tussen de diverse actoren dat uiteindelijk heeft bepaald dat deze nieuwe centra zijn ontstaan, was vrijwel niets bekend. Deze overwegingen vormden de aanleiding voor het onderzoek naar nieuwe centra in Nederland. Hierbij zijn nieuwe centra gedefinieerd als 'de grootste concentraties aan centrumstedelijke functies in een stadsgewest met een multifunctionele invulling alsmede bovenwijkse voorzieningen op locaties waar voorheen geen sprake was van een stedelijk centrum'.

De indruk bestond dat nieuwe centra in Nederland op een ongecoördineerde, onsamenhangende wijze tot stand (zijn ge)komen. In eerder onderzoek is aangetoond dat er geen sprake is van een compleet pakket aan centrumstedelijke functies. Dit terwijl nieuwe centra vanwege het multifunctionele karakter en de mogelijkheden voor intensief ruimtegebruik mogelijk een belangrijke functie kunnen hebben voor de verstedelijking in Nederland. Deze paradox leidde tot de centrale probleemstelling dat onbekend is op welke wijze nieuwe centra in Nederland (zijn) ontstaan. Om licht te werpen op deze probleemstelling is de volgende centrale onderzoeksvraag geformuleerd: *Welke krachten tussen de actoren in de stedelijke ontwikkeling zijn bepalend voor het ontstaan van aanbod van vastgoed in nieuwe centra in Nederland?*
Het onderzoek bestond uit een literatuurstudie, een 'survey' naar nieuwe centra in Nederland en vier casestudies, waarmee twee hypothesen zijn getoetst die zijn gegrond in de regimetheorie van Clarence Stone.

Conceptueel model en hypothesen

Clarence Stone definieert een 'urban regime' als '*the informal arrangements by which public bodies and private interests function together in order to be able to make and carry out governing decisions*'. Ook al heeft de lokale overheid bestuursverantwoordelijkheid, het ontbreekt haar aan bronnen en autoriteit om zonder de steun en samenwerking van belangrijke private partijen effectief te opereren. Binnen het complexe stedelijke systeem zoeken de actoren daarom partners die beschikken over complementaire en essentiële bronnen. Daarnaast spelen ook andere overwegingen een rol zoals de invloed van de kiezers. Een regime is een informele en relatief stabiele coalitie met toegang tot institutionele bronnen en zonder alomvattende gezagsstructuur. De sleutelparticipanten in stedelijke regimes zijn de overheid en het bedrijfsleven. Daarnaast is ook sprake van intergouvernementele regimes, met een sterke samenwerking en onderlinge afhankelijkheid tussen verschillende overheden, en de private sector.

Van de regimetheorie is een conceptueel model afgeleid dat een mogelijke verklaring biedt voor de aanbodzijde van het ontstaan van nieuwe centra in Nederland.
Doordat tussen de Tweede Wereldoorlog tot en met de jaren zeventig de steden voor hun financiering sterk afhankelijk waren van de centrale overheid, was de invloed van het Rijksbeleid groot. Het uitgangspunt was dat het Rijk in deze periode de centrale-plaatsentheorie van Christaller hanteerde voor de ruimtelijke ordening. Hierdoor zou de planning van nieuwe centra in deze periode volgens dit principe tot stand zijn gekomen. Op basis van dit model is de eerste hypothese geformuleerd: *Door de sterke (financiële) invloed van het Rijk op het stedelijk bestuur in de jaren vijftig en zestig zijn in deze periode nieuwe centra ontwikkeld met een pakket aan centrumstedelijke functies dat in aard en omvang het midden hield tussen dat in het stadscentrum en de wijkcentra*. Deze hypothese is getoetst door middel van een tweetal casestudies van nieuwe centra die in deze periode zijn ontstaan: Centrum Leyweg in Den Haag en Centrum Kanaleneiland in Utrecht.

Voor het electoraat spannen lokale bestuurders zich in om te voorzien in werkgelegenheid, woningen en voorzieningen. Vanaf de jaren tachtig nam de financiering van de gemeenten door het Rijk substantieel af. Hierdoor ging de lokale overheid zich richten op coalities met de private sector om zo de investeringen te stimuleren (de ondernemende overheid). Op basis van de regimetheorie zou door deze ontwikkeling de invloed van de private sector verder toenemen. De private sector streeft naar die vormen van stedelijke ontwikkeling die met zo min mogelijk risico een maximaal rendement opleveren. Dit is het geval met kantoren, maar vooral met de ontwikkeling van winkels. Dit zou moeten resulteren in een relatief groot aandeel winkels

in nieuwe centra. Tegen de achtergrond van deze overweging is de tweede hypothese geformuleerd: *Doordat vanaf de jaren tachtig de (financiële) invloed van de private partijen op de stedelijke ontwikkeling sterk is toegenomen, is het aandeel van winkels in nieuwe centra die in deze periode zijn ontstaan relatief groot*. Deze hypothese is getoetst door middel van een tweetal casestudies van nieuwe centra die in deze periode zijn ontstaan: Nieuw Laakhaven in Den Haag en Leidsche Rijn Centrum in Utrecht.

Conclusies

In de Nederlandse stadsgewesten zijn 68 nieuwe centra gesitueerd. Daarnaast zijn er 13 nieuwe centra gepland of in ontwikkeling. Tussen het aantal inwoners in een stadsgewest en het aantal nieuwe centra bestaat een positieve relatie, waardoor de meeste in de Randstad zijn gesitueerd. Het merendeel ligt tussen woonwijken, op enige afstand van het Rijkswegennet. De verklaring is dat veel nieuwe centra zijn ontwikkeld als verzorgingscentra voor de inwoners van nieuwe uitbreidingsgebieden. Hierdoor is het programma sterk gericht op winkelen en vrije tijd en voorzieningen zoals openbaar bestuur, zorg en onderwijs. De werkfunctie is veel minder prominent aanwezig. In de grote stadsgewesten zijn de nieuwe centra in concentrische ringen rond de binnensteden verspreid. Maar dit betekent niet dat degenen die het verst van de binnensteden zijn gesitueerd het meest recent zijn ontwikkeld.
Nieuwe centra hebben andere functionele kenmerken dan binnensteden. Dit is het gevolg van een beperkter aantal verschillende functies en minder voorzieningen met een bovenwijks, stedelijk of regionaal bereik. Hierdoor is het centraliteitsniveau van nieuwe centra lager dan dat van de binnensteden. Ook de multimodaliteit en functiemenging zijn beperkter. De functionele verschillen tussen nieuwe centra en binnensteden betekenen dat er nog steeds sprake is van een aanzienlijke hiërarchie in de polycentrische netwerken in Nederland. Wel neemt het polycentrisme toe. Het is opmerkelijk dat het aantal verschillende functies in de eerste generaties nieuwe centra niet groter is dan in die veel recenter ontwikkeld zijn. Dit hangt waarschijnlijk samen met het type nieuwe centra dat in verschillende perioden ontwikkeld is met specifieke functionele kenmerken.

De eerste generatie nieuwe centra bestaat uit stadsdeelcentra die zijn ontstaan in de wederopbouw. De rol van het Rijk was in deze periode sterk centralistisch en directief. De ontwikkeling van de tweede generatie vond plaats in de periode van gebundelde deconcentratie, die zich kenmerkte door een omvangrijke suburbanisatie. Voor de verzorging van de inwoners van deze gebieden kwamen in de groeikernen nieuwe centra tot stand. De derde generatie ontstond door de suburbanisatie van de bevolking naar de dorpen rond de steden. Hierdoor ontwikkelde vanaf de jaren zeventig een aantal van deze dorpskernen zich tot nieuwe centra. Deze periode werd gekenmerkt door het compacte stadsbeleid en vernieuwing van de binnensteden. De vierde generatie kwam tot stand op transitielocaties in het tijdperk van liberalisering. In deze periode nam de rol van de Rijksoverheid af en werd de regelgeving meer flexibel. De invloed van private partijen nam toe. In deze periode was tevens sprake van de ontwikkeling van universiteitsterreinen tot complete campussen waardoor ook deze gebieden zich ontwikkelden tot nieuwe centra.
Bij de ontwikkeling van nieuwe centra is zowel sprake van planmatige gebiedsontwikkeling als incrementele ontwikkeling. De vorm van ontwikkeling hangt naar verwachting ook samen met het type nieuw centrum. Stadsdeelcentra en de centra van groeikernen en van transitiegebieden zijn waarschijnlijk in eerste aanleg met name planmatig tot stand gekomen, die van dorpen en universiteitsterreinen vooral incrementeel.

Op basis van de casestudies kan geconcludeerd worden dat het initiatief voor de ontwikkeling van nieuwe centra voortkomt uit de ambitie van lokale overheden om de ruimtelijk-economische positie van hun steden te versterken, door toename van het aantal woningen, arbeidsplaatsen en voorzieningen. Om deze doelstelling te realiseren, gingen de lokale overheden gelegenheidscoalities aan met het Rijk, buurgemeenten en andere partijen. Enerzijds om het territorium van de gemeente uit te breiden en anderzijds om additionele financiële middelen te genereren voor het afdekken van de onrendabele top op de grondexploitatie. Daarnaast gingen de lokale overheden gelegenheidscoalities aan met private partijen om de ontwikkeling van het gewenste vastgoed te financieren en te realiseren. De doelstelling voor de private partijen was om met de realisatie van vastgoed winst te genereren. De ontwikkeling van nieuwe centra voorzag hiermee in een gemeenschappelijke doelstelling van de lokale overheden en private partijen. De planvorming van nieuwe centra kwam vooral tot stand door de gemeentelijke overheden. De rol van de ontwikkelaars, beleggers en de grote gebruikers in de planvorming was met name gericht op het vergroten van de commerciële waarde.

De gemeenten Den Haag en Utrecht waren proactief in het bepalen waar de uitbreidingen van het stedelijk gebied plaats zouden vinden, ook al hadden deze voor een deel betrekking op het grondgebied van buurgemeenten. De locatiekeuze van de nieuwe centra werd tevens door de stadsbestuurders en hun ambtenaren bepaald. Hierbij was van belang dat deze locaties binnen de eigen gemeentegrenzen waren gesitueerd. Vooral de ambtenaren op lokaal niveau waren bepalend voor de planvorming. Het Rijk heeft nauwelijks invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van nieuwe centra. Zij delegeerde deze bevoegdheden aan de Provincies. Deze probeerden actief invloed uit te oefenen op de planvorming, maar per saldo had dit weinig resultaat. Dit was ook het geval met de (invloed van de) stadsregio's. In de periode van de wederopbouw hadden de private partijen en eindgebruikers vrijwel geen invloed in de initiatieffase van de ontwikkeling van nieuwe centra. Bij de nieuwe centra die in het tijdperk van liberalisering tot stand kwamen, was de invloed van de private partijen en de eindgebruikers groter.

Toetsing van de hypothesen

Weliswaar hield het programma van Centrum Leyweg en Centrum Kanaleneiland naar aard en omvang het midden tussen dat van het stadscentrum en de omliggende wijkcentra, maar dit was geen gevolg van een sterke invloed van het Rijk op het stedelijk bestuur. Niet het Rijk maar de gemeenten bepaalden het programma van deze nieuwe centra. Ondanks dat het Rijk in deze periode de gemeenten financierde. Bovendien hanteerde het Rijk in deze periode nog geen ruimtelijk of distributieplanologisch beleid. De eerste hypothese wordt dan ook verworpen en kan als volgt worden aangepast: *Door het ontbreken van Rijksbeleid op het gebied van ruimtelijke ordening en distributieplanologie in de jaren vijftig en zestig en omdat er geen sprake was van specifieke Rijksuitkeringen voor de ontwikkeling van winkelvastgoed, waren vooral de lokale overheden bepalend voor het ontstaan van nieuwe centra.*
In de periode van liberalisatie was het winkelareaal van de nieuwe centra relatief groot, maar dit komt niet alleen door de toegenomen (financiële invloed) van de private partijen. Ook de gemeenten hadden veel invloed op de uitbreiding van het winkelareaal om zo de inkomsten uit de grondproductie toe te laten nemen. Zowel in Nieuw Laakhaven als Leidsche Rijn Centrum heeft de gemeente actief bevorderd dat het winkelmetrage werd opgehoogd om zo het resultaat van de grondexploitatie te verbeteren. Ook de tweede hypothese wordt verworpen en kan als volgt worden aangepast: *Doordat de lokale overheid vanaf de jaren tachtig*

in toenemende mate zelf inkomsten moest genereren streefde deze, tezamen met de private partijen, naar optimalisatie van de opbrengsten uit stedelijke ontwikkeling waardoor het aandeel van winkels en kantoren in nieuwe centra in deze periode relatief groot is.

Reflectie

Voor 1960 was er nauwelijks sprake van ruimtelijk beleid of sturing op basis van de winkelhiërarchie van Christaller. De planning en ontwikkeling van nieuwe centra was uitsluitend een lokale aangelegenheid en het resultaat van 'de wijkgedachte'. Hierbij werd wel onderscheid gemaakt tussen wijk- en buurtcentra, maar het stadsdeel had slechts een organisatorische betekenis. Hierdoor zijn Centrum Leyweg en Centrum Kanaleneiland niet gepland als stadsdeelcentrum, maar als wijkcentrum. Dit had als consequentie dat functies op het niveau van de stad of het stadsdeel niet automatisch in deze centra werden gepland, maar veelal verspreid langs de hoofdroutes. Dit hing ook samen met het monocentrische karakter dat de steden in die tijd nog hadden en met het functionalisme waarbij er scheiding plaatsvond tussen wonen, werken en winkelen. Hierdoor kregen Centrum Leyweg en Centrum Kanaleneiland vooral een functie als verzorgingscentrum en niet als werklocatie.
De casestudies in dit onderzoek hadden betrekking op de periode tot 1960 en na 1980. Aangezien er pas na 1960 sprake was van nationaal en provinciaal beleid op het gebied van ruimtelijke ordening en distributieplanologie is het de vraag wat voor invloed dit heeft gehad op de ontwikkeling van nieuwe centra in de periode tussen 1960 en 1980. Om hier duidelijkheid over te krijgen is aanvullend onderzoek nodig.
Ook in de periode van liberalisering namen de lokale overheden het initiatief voor de ontwikkeling van nieuwe centra en bleef het Rijk op afstand. De gemeenten bepaalden het initiële programma en het (globale) stedenbouwkundige plan. De private partijen hadden wel aanzienlijk meer invloed op de planvorming dan in de periode van wederopbouw. De lokale overheden gingen samenwerkingsconstructies met ze aan om de beoogde stedelijke ontwikkeling te financieren en te realiseren. Om binnen te komen, bewogen de ontwikkelaars sterk mee met de planvorming die voorlag. Na de ondertekening van het samenwerkingscontract werd pas getracht om dit om te buigen naar een marktconform concept. Hierbij werd gestreefd naar het verlagen van de grondprijs en het reduceren van risico's. Dit spel werd soms hard gespeeld. Overigens niet alleen door de private partijen, maar ook door de gemeenten. De lokale overheden werkten vooral samen met projectontwikkelaars. Ook de grote eindgebruikers hadden invloed op de planontwikkeling. De invloed van de beleggers was (met uitzondering van Corio) beperkt.
Het is wonderlijk dat in dit tijdperk van liberalisering de lokale overheid toch nog zo'n grote invloed had op de ontwikkeling van nieuwe centra. Hier zijn verschillende verklaringen voor. In de eerste plaats zijn nieuwe centra grootschalige en complexe projecten met zulke grote risico's dat deze niet zomaar door de markt worden opgepakt. In de tweede plaats kampten de geplande nieuwe centra met een forse onrendabele top. Dit vroeg om een actieve opstelling van de lokale overheid. De derde factor is dat de liberalisatie binnen de stedelijke ontwikkeling mogelijk traag is verlopen. Hierdoor bleven de gemeentelijke ambtenaren nog lange tijd directief opereren. De vierde verklaring is die van de ondernemende overheid. Doordat gemeenten in het tijdperk van liberalisatie veel minder reguliere inkomsten ontvingen van het Rijk waren ze genoodzaakt om andere fondsen te werven. Enerzijds door gelegenheidscoalities aan te gaan met het Rijk en anderzijds door de verkoop van grond. Hierdoor streefden de gemeenten naar optimalisatie van de grondexploitatie. Enerzijds door voorkeur te geven aan functies met hoge grondopbrengsten zoals winkels en kantoren en anderzijds door het

programma op te hogen. De gemeenten gedroegen zich in deze periode van liberalisatie als commerciële partijen. Hierin schuilt een potentieel gevaar, vooral omdat de wijziging en toename van het programma meestal niet waren gebaseerd op marktonderzoek, terwijl de gemeenten de projectontwikkelaars strak hielden aan het afgesproken programma. Hierdoor was er geen corrigerende werking door de markt(partijen). Indien dergelijke situaties zich op grote schaal voor zouden doen, kan er een verstoring optreden van de vastgoedmarkt. Dit is een belangrijk aandachtspunt. Zeker in het perspectief van het enorme overaanbod aan kantoren en winkels dat in de afgelopen decennia is geproduceerd, waardoor er nu sprake is van grote leegstand. Het is niet onwaarschijnlijk dat deze overproductie niet alleen is veroorzaakt door toedoen van de private partijen, maar ook door het handelen van de lokale overheden. Naast het gevaar van verstoring van de marktwerking kan de private betrokkenheid van lokale overheden ten koste gaan van haar publieke, toezichthoudende taak.

Het overheidsbeleid in de naoorlogse periode was nauwelijks gericht op de ontwikkeling van nieuwe centra, maar op versterking van de binnensteden. In dit perspectief is het opmerkelijk dat er in deze periode toch een groot aantal nieuwe centra zijn ontstaan. In de wederopbouw werd de ontwikkeling van nieuwe centra meestal niet als bedreigend ervaren voor de sterke positie van het historische centrum. In het tijdperk van liberalisering speelde de concurrentie tussen nieuwe centra en de binnensteden wel. Meestal gaat de voorkeur van lokale bestuurders uit naar de vernieuwing van de binnenstad. Om dit te bevorderen wordt de ontwikkeling van een nieuw centrum nogal eens afgeremd. Dit probleem doet zich niet voor bij randgemeenten of groeikernen als het nieuwe centrum tevens het hoofdcentrum is van de betreffende gemeente (bijvoorbeeld Zoetermeer of Houten). Maar in dat geval is er wel weer sprake van competitie met de (nieuwe) centra in de buurgemeenten. Voor beide situaties geldt dat de planning en programmering van nieuwe centra op hoofdlijnen door een hogere overheid deze problematiek mogelijk kan reduceren.

De ontwikkeling van nieuwe centra was geen doel op zich, maar een resultante van de ambitie van gemeenten om hun ruimtelijk-economische positie te versterken door de (her)ontwikkeling van stedelijk gebied. Hierdoor waren de locaties van de nieuwe centra op het eigen of te annexeren grondgebied gesitueerd. Aangezien deze beslissingen op lokaal niveau plaatsvonden, was er onvoldoende afstemming tussen de locaties van nieuwe centra op stadsgewestelijk niveau. Dit heeft geleid tot het ontstaan van relatief veel nieuwe centra op korte afstand van elkaar. Deze ruimtelijke constellatie heeft eraan bijgedragen dat het centrumstedelijke programma in het suburbane gebied is verdeeld tussen een groot aantal nieuwe centra. Bovendien zijn er ook veel centrumstedelijke functies op solitaire locaties buiten de nieuwe centra gesitueerd. Als gevolg hiervan zijn de meeste nieuwe centra in Nederland beperkt van omvang en is er onvoldoende geprofiteerd van de voordelen die een substantiele concentratie van functies in nieuwe centra kunnen bieden zoals ruimtebesparing, economische synergie, differentiatie van de woonmilieus, hoogwaardige transportvormen, levendigheid, sociale veiligheid en duurzaamheid. Ook vanuit dit perspectief kunnen we ons afvragen of de planning en programmering van nieuwe centra op hoofdlijnen niet beter op een hoger overheidsniveau plaats had kunnen vinden.
Voor de toekomst is de huidige ruimtelijke constellatie van nieuwe centra het uitgangspunt. Door de verschuiving van een aanbod- naar een vraaggerichte markt, in combinatie met een toename van internetaankopen, zal in de komende periode waarschijnlijk geen sprake zijn van grootschalige (uitbreidings)plannen van nieuwe centra. Dit betekent echter niet dat er sprake zal zijn van stilstand. Door de groei in de stedelijke gebieden zal behoefte ontstaan aan additionele centrumstedelijke functies. Om de

fragmentatie van centrumstedelijke functies over het stedelijk gebied te reduceren, is het van belang om op stadsgewestelijk of provinciaal niveau een afweging te maken welke (nieuwe) centra hier primair voor in aanmerking komen. Met name met het doel om zo de agglomeratiekracht, de functionele diversiteit en de aantrekkelijkheid van een beperkt aantal (nieuwe) centra te verbeteren. Dit kan een belangrijke bijdrage leveren aan de versterking van de internationale concurrentiepositie van de Nederlandse stadsregio's.

In Nederland zijn er relatief veel nieuwe centra die zich kenmerken door hun verzorgende functie. De onderzoeken en theorievorming over (het ontstaan van) nieuwe centra zijn echter sterk gericht op nieuwe centra die zich onderscheiden door hun werkfunctie. Aangezien er in nieuwe centra zowel sprake kan zijn van een verzorgende als een werkfunctie is het van belang om bij de theorievorming over het ontstaan van nieuwe centra een koppeling aan te brengen tussen agglomeratie-effecten (centrifugale en middelpuntzoekende krachten) en de verzorgende functie van steden. De literatuur is ook sterk gericht op de autonome groei van steden, waarbij de ontwikkeling van vastgoed in nieuwe centra onderbelicht is. Uit de onderzoeksresultaten van de casestudies is echter gebleken dat de lokale overheid met de ontwikkeling van vastgoed proactief heeft ingespeeld op een toename van de bevolking en de economie, waardoor draagvlak ontstond voor het ontstaan van nieuwe centra. Tegen de achtergrond van deze overwegingen kan voor het ontstaan van nieuwe centra in Nederland dan ook de volgende verklaring gehanteerd worden: *Nieuwe centra in Nederland zijn de resultante van de ambitie van lokale overheden om de ruimtelijk-economische positie van hun steden te versterken door proactief in te spelen op de groei van de bevolking en de economie en deze te combineren met centrifugale krachten die zich voordoen in het stedelijk gebied.*

» Summary

What led me to embark on a study of the emergence of new urban centers in the Netherlands was a question that had puzzled me for some time. On the one hand, the Netherlands had become highly urbanized since the end of World War II; witness the extensive residential areas and business estates. On the other hand, the normal central city functions and facilities are sparse; the assortment of these functions in the new urban expansion areas is clearly incomplete and the market range of the services is limited. Obviously, the policy of the public authorities was not aimed at creating viable new centers; rather, they sought to strengthen the position of the city centers and to hinder the establishment of retail businesses on the edge of town.

In spite of government policy, many new commercial centers have emerged. So far, very little has been published on their development, though. Moreover, when starting this study, it was still unclear where in the Netherlands these new centers were located and how their functional composition and urban form had been shaped. Furthermore, virtually nothing was known about the relative power of the diverse actors, the forces that eventually gave rise to these new centers. An urge to shed light on these issues precipitated this investigation of new centers in the Netherlands. For this purpose, new centers were defined as the largest concentrations of city-center functions in an urban region containing multiple functions as well as services for an area larger than the district of the centre itself where no urban center had been present in the past.

I had assumed that the development of new centers in the Netherlands is (and was) the result of an uncoordinated and segmented policy process. Earlier research on those new centers has demonstrated that the package of city-center functions is all but complete. This is disconcerting because the new centers could surely play an important role in the urbanization of the Netherlands, given their multifunctional character and their potential for intensive land use. This paradox led me to formulate my central research problematic as the gap in knowledge about the emergence of new centers in the Netherlands. To explore this problematic, the following core research question was formulated: *which power relations between the actors involved in urban development have determined the existing supply of real property in the new centers in the Netherlands?*

The investigation consisted of a literature review, a 'survey' of new centers in the Netherlands, and four case studies, providing material to test two hypotheses derived from the regime theory advanced by Clarence Stone.

Conceptual Model and Hypotheses

Clarence Stone defines an 'urban regime' as follows: "the informal arrangements by which public bodies and private interests function together in order to be able to make and carry out governing decisions." Even though a local government possesses administrative authority, it lacks the resources and the legitimacy to operate effectively without the support and cooperation of important private-sector parties. Within the complex urban system, the actors therefore seek out partners who control complementary, essential resources.

There are additional considerations, such as the influence of the electorate. A regime is an informal but relatively stable coalition that has access to institutional resources but does not have a comprehensive control structure. The key participants in urban regimes are the government and the private sector. In addition, there are intergovernmental regimes, which are characterized by close cooperation and mutual dependence among various public authorities and with private parties.

From this regime theory, I derived a conceptual model that could possibly explain the nature of the supply side in the emergence of new centers in the Netherlands. It is grounded in the strong financial dependence of local authorities on the State from the end of World War II through the 1970s; this tie explains the strong influence of national policy. In that period, the State based its national spatial planning principles on Christaller's Central Place Theory. Presumably, that is why the planning of new centers during this time followed the premises of that model. That assumption inspired the first hypothesis: "*Because of the strong (financial) influence of the national government over the administration of the cities during the 1950s and 1960s, new centers were created during this period containing an array of city-center functions positioned in between those of a city center and a district center with respect to their composition and size.*" This hypothesis has been tested by conducting two case studies of new centers that were realized during this period: Leyweg Center in The Hague and Kanaleneiland Center in Utrecht.

For the sake of their electorate, local authorities make an effort to provide jobs, housing and services. But since the early 1980s, the financial support that local jurisdictions receive from the State has diminished significantly. In response, the local authorities have turned to the private sector, forging coalitions to stimulate investment (the entrepreneurial government). Regime theory posits that this trend would give the private sector increasing influence. Obviously, the objective of the private sector is to promote those forms of urban development that minimize risk and maximize yield. This dual objective can be attained by building offices, but especially by building retail shops. So doing would supposedly result in a relatively large proportion of retail shops in the new centers. This provides the

background for the second hypothesis: *"The share of the retail sector in the new centers that have been developed since the 1980s is relatively large because the (financial) influence of the private sector in urban development had increased greatly at that time."* This hypothesis has been tested by conducting two case studies of new centers that were completed during this period: Nieuw Laakhaven in The Hague and Leidsche Rijn Center in Utrecht.

Conclusions

Sixty-eight new centers have been established in the urban regions in the Netherlands. In addition, thirteen new centers are in the planning stage or under construction. There is a positive correlation between the number of inhabitants of an urban region and the number of new centers, which implies that most of the new centers are to be found in the Randstad. The majority are situated in between residential areas, somewhat removed from the network of expressways. This choice of sites can be explained by the fact that most new centers are destined to serve the residents of the new urban expansion areas. Consequently, their functional profile is dominated by shopping and leisure facilities, along with government organizations, welfare agencies, and educational institutions. Employment opportunities are much less prominent. The new centers in the urban regions of the big cities are arranged in concentric rings around the inner cities. However, this does not imply that the most remote centers are the latest additions. The new centers are functionally different from the city centers. What differentiates them is their more limited number of functions but also the presence of fewer facilities with a wider range than the local district, city, or region. This implies that the level of centrality of the new centers is lower than that of the city centers. In addition, they are characterized by a narrower multimodality and mix of functions. Persistence of such functional differences between the new centers and the city centers implies that there is still a significant hierarchical ordering in the polycentric networks of the Netherlands. Yet the degree of polycentrism is increasing. It is remarkable that the number of different functions in the first generation of new centers is no larger than in the more recently completed ones. Probably, that is because of the number of functions also reflects the type of new centers that were completed in different periods, each with its own specific functional characteristics.

The first generation of new centers consists of borough centers that were created during the post-World War II reconstruction. At the time, the State played a highly centralistic and directive role. The completion of the second generation occurred during the time of the 'concentrated-deconcentration' model, which was characterized by extensive suburbanization. New centers were built in the new towns ('growth centers') to service the residents of these suburban areas. The third generation of centers emerged during the period of suburbanization, when large numbers of people settled in the villages around the cities. This led to a transformation of some of these village centers, from the seventies on, into new centers. That period was also known for the compact city policy and the renewal of the inner cities. A fourth generation consists of centers created in transitional locations in the epoch of deregulation. During this period, the role of the State diminished and the regulation regime became more flexible. Meanwhile, the impact of actions by the private sector grew. Notably, during this period university sites were expanded into full-fledged campuses, whereby also these complexes became new centers.
The growth of new centers occurs either on the basis of planned site development or as incremental growth. The type of development may be expected to correspond to the type of the new center. It is likely that borough centers and the centers of the new towns as well as those of the

transition locations initially emerged as planned entities, whereas the new village centers and those on university campuses were mainly incremental in nature.
As the case studies reveal, the initiative to develop a new center emanates from the local authorities' ambition to strengthen the spatial-economic position of their cities, which entails increasing the number of dwellings, jobs, and facilities. To achieve this objective, the local authorities entered into coalitions of convenience with the State, neighboring municipalities, and other interests. On the one hand, these arrangements were meant to help expand the municipal territory; on the other hand, they could generate additional financial means to cover budget deficits in land development. Local authorities also sought out formal cooperation with private parties to finance the construction of the desired projects. The objective of these private parties was to generate a profit through the completion of these real property projects. The completion of the new centers was thus a means to achieve an objective shared by local authorities and private parties. It was mostly the local authorities who carried out the planning of the new centers. The participation of the developers, investors and the main users in the planning process was mostly geared to increasing the commercial value of the resulting centers.
The cities of The Hague and Utrecht were proactive in setting the direction of their urban expansion, even though part of this development was envisioned on the territory of neighboring municipalities. The choice of a location for their new centers was also determined by the city politicians and their civil service staff. An important consideration was to locate these centers within their own municipal boundaries. Especially the local civil servants had a decisive voice in the planning process. The State, in contrast, had barely any influence on the development of the new centers. It delegated that responsibility to the provinces. The latter made an attempt to become actively involved in the planning, but in the end their efforts came to nought. The same can be said of (the influence of) the urban regions. During the post-World War II reconstruction, the private parties and end-users could hardly exert any influence at the initiation stage of new centers. But their influence was clearly greater in the new centers that were completed during the period of deregulation.

Testing the Hypotheses

The specifications for the foreseen composition and size of the Leyweg Center and Kanaleneiland Center positioned them somewhere between the level of the city center and that of nearby district centers. Yet this intermediate status was not due to State influence on the cities' administrations. It was the cities themselves, rather than the national government, that determined the profiles of these new centers. Although at the time, the cities were financed from the national budget, the influence of the State was limited. Moreover, the State had not yet been engaged in spatial or retail planning. This implies that the first hypothesis must be rejected. It can be reformulated as follows: "Because of the lack of a national policy concerning spatial and retail planning during the 1950s and 1960s, and because earmarked contributions from the national budget for the realization of real property for retailing did not exist, local authorities were the main actors determining the emergence of new centers."
The amount of space allocated to the retail sector in the new centers was relatively large during the period of deregulation, but this was not only the effect of the increased (financial) impact of the private actors. Also the municipalities promoted more retailing to increase the yield of their land development activities. They pushed to increase the floor space for shopping in both Nieuw Laakhaven and Leidsche Rijn Center so as to improve the bottom line of the balance sheets of their investments in land

improvement. Also the second hypothesis must be rejected; it can be reformulated as follows: "Because the local authorities needed to steadily increase the income from their own sources after the 1980s, they aimed, in conjunction with the private parties, to generate an optimal yield from their urban development activities, which accounts for the relatively large share of retailing in the new centers created during this period."

Reflection

Until 1960, spatial policy hardly existed; development was not directed by the principles underpinning the concept of a retail hierarchy formulated by Christaller. The planning and realization of new centers was exclusively a matter of local concern and resulted from the notion of a 'balanced district'. A distinction was made between district and neighborhood centers, but boroughs existed only as administrative entities. It was thus decided to realize the new Leyweg Center and Kanaleneiland Center as district centers rather than fitting them to the level of the borough. One consequence was that specific functions serving the entire city or the borough were not necessarily located in these centers but were dispersed along the main traffic arteries. Their location outside the new centers is also related to the contemporary monocentric character of the cities and to the application of the principles of functionalism, which called for the separation of residence, work, and retailing. The dispersal of these functions explains why the Leyweg Center and Kanaleneiland Center are predominantly service centers rather than centers of employment. The case studies in this investigation deal with two periods: before 1960 and after 1980. Because spatial and retail planning policies did not belong to the remit of the national and provincial authorities until after 1960, one may wonder about the impact of policy on the creation of the new centers between 1960 and 1980. To answer such questions, supplementary research is needed.

During the period of deregulation as well, the initiative to develop new centers was taken by local authorities, while the State kept its distance. The municipalities devised the initial specifications and the (overall) urban design. Private parties now exerted substantially more influence on the specification of the plans than they had earlier during the reconstruction period. The local authorities entered into cooperative agreements with them to finance and complete the intended urban development. To secure their participation, the developers clearly followed the lead of the proposals that had been set forth. It was only after the cooperation deals were signed that the developers started pushing for a more market-based model. The main ingredients of that model were lower land prices and reduced risks. Sometimes they drove a hard bargain. But that strategy was not limited to the private parties. The municipalities had learned to play the game too and sought cooperation with the property developers. The main end-users could also exert influence on the plan specifications. But the influence of the investors remained limited (with the exception of Corio).

It is surprising that the local authorities were able to maintain a strong influence on the specifications for the new centers during this period of deregulation. Several explanations may be advanced for this. First of all, the new centers are such large and complex projects and carry such big risks that market parties were reluctant to initiate them. Secondly, hefty operational deficits were projected for the planned new centers, so active involvement of the local authorities was required. A third factor is the impression that deregulation affecting urban development proceeded slowly. Consequently, municipal civil servants maintained their directive behavior for a long time. A fourth explanation is steeped in the entrepreneurial government model. During the period of deregulation, the municipalities received substantially less transfer payments from the State, which forced them to tap into other

sources of income. On the one hand, they sought to establish coalitions of convenience with the State; on the other hand, they sold off land. This allowed the municipalities to pursue an optimal balance in their land management. While they favored high-yield functions like retail and offices, they also expanded the projects. During this period of deregulation, the municipalities behaved as if they were commercial entities. A potential danger lurks in this strategy. The main concern is that the expansion of the capacity was generally not based on market research, but the developers were strictly held to the agreed program. This bind prevented the market parties from exerting a correcting influence. If such situations were to occur at a large scale, they could cause a disruption in the real property market. This is an important point of concern, especially in light of the enormous excess supply of office space and shops produced during the past decades, which has brought about the current level of vacancies. It is not far-fetched to believe that this overproduction was not only the result of the actions of the private parties but that it was also brought about by the decisions of local government. The involvement of the local authorities not only poses a threat of market disruptions but can also hamper the execution of its public oversight responsibilities.

During the post-World War II period, government policy was hardly concerned with the creation of new centers. Instead, it was aimed at strengthening the position of the inner cities. Given this frame of mind, it is remarkable that a large number of new centers were completed after all. Throughout the reconstruction period, the addition of new centers was rarely seen as a threat to the strong position of the historical center. At the time of the deregulation, however, the competition between the new centers and the inner cities had become an issue. The local authorities preferred to promote the renewal of the inner city. To further this goal, it was not unusual for the local authorities to slow down the development of a new center. The problem did not emerge in the municipalities at the edge of the urban region or in the growth centers, where the new center was also meant to function as the principal center of the municipality (i.e., in Zoetermeer near The Hague or in Houten near Utrecht). But in those cases, the issue of competition did arise in relation to the (new) centers in adjacent municipalities. In such situations, that threat could conceivably be reduced if the planning and programming of the main features of the new centers were to be carried out by a higher-tier authority.
It should be noted that the creation of the new centers was not a goal in itself. Rather, these centers resulted from the ambition of the municipalities to strengthen their spatial-economic position through the (re)development of their territory. This explains why the new centers were located within the municipalities' pre-existing or newly annexed territory. Because these decisions were made at the local level, there was insufficient coordination of the location choices at the level of the urban region. Thus, relatively many new centers were created at short distances from each other. The resulting spatial pattern has contributed to the fragmentation of central city functions in the suburban zone, spreading them over a large number of new centers. In addition, many central city functions have been dispersed to solitary sites outside the new centers. Consequently, most new centers in the Netherlands are small. At that scale, they cannot benefit fully from the advantages that would come with a substantial concentration of functions in the new centers, such as compactness, economic synergy, differentiation of residential environments, high-quality logistic systems, liveliness, social safety, and sustainability. From this perspective as well, one wonders whether it would have been better if the planning and realization of the main features of the new centers had been taken up by an authority at a higher tier than the municipality.

The starting point for the future is the current spatial pattern of new centers. As the market shifts from a supply-side to a demand-side model and the share of internet commerce keeps growing, it is not likely that the new centers will be faced with a need to implement large-scale (expansion) programs. However, that does not imply inertia. Given the growth of the urban regions, additional central city functions will be needed. To reduce the dispersal of these city-center functions throughout the urban region, it is important to weigh the options at the level of the urban region or the province before deciding which of the (new) centers would be the most suitable locations for them. Such deliberation is especially important when the objective is to improve the agglomeration economies, the functional diversity, and the attractiveness of a limited number of (new) centers. At the same time, pursuit of this objective may make a major contribution to the international competitiveness of the Dutch urban regions.

In the Netherlands there are relatively many new centers with a predominantly service-oriented function. Even so, most of the research and theory-building on the (creation of the) new centers has focused on the new centers that are distinguished by their employment function. But the new centers may provide both services and jobs. Therefore, when formulating theory about new centers, it is important to link the agglomeration effects (both centrifugal and centripetal forces) to the service function of cities. As the literature tends to focus on the autonomous growth of cities, the issue of real property development remains underexposed. Yet as the results of the case studies show, the local authorities have been proactive in dealing with the challenge of a growing population and economy through the development of real property. Their policy efforts have generated sufficient basis to support the creation of new centers. It is against the background of these considerations that another explanation for the creation of new centers in the Netherlands may be advanced: "New centers in the Netherlands are the result of local authorities' ambition to strengthen the spatial-economic position of their cities by being proactive in dealing with the growth of the population and the economy and by linking this development to the centrifugal forces in play in the urban region."

Curriculum Vitae

Pieter van der Heijde (pvdh@stedplan.nl) is op 30 oktober 1962 geboren in Utrecht. Hij studeerde Sociale Geografie aan de faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen van de Universiteit Utrecht met als specialisatie Economische Geografie. Zijn doctoraal onderzoek werd begeleid door prof. dr. Marc de Smidt en hij behaalde in 1990 zijn doctoraal examen. Vervolgens was hij werkzaam als marktonderzoeker bij Amstelland Vastgoed (AM) en daarna als teamleider Ruimtelijke ordening en senior beleidsadviseur Economie bij de gemeente Den Haag.
Sinds 1997 is hij algemeen directeur en eigenaar van Bureau Stedelijke Planning (www.stedplan.nl), een onafhankelijk bureau dat marktonderzoek verricht en adviseert over de ruimtelijke planning van winkels, woningen, kantoren, bedrijven, vrijetijds- en zorgvoorzieningen in stedelijke gebieden en regio's.

Nederland is sinds de Tweede Wereldoorlog sterk verstedelijkt met omvangrijke woongebieden en bedrijventerreinen aan de flanken van de stad. Hoewel het overheidsbeleid vooral gericht was op versterking van de binnensteden, zijn er in deze periode toch veel nieuwe centra ontstaan. Over de kenmerken van deze gebieden is nog weinig gepubliceerd. Ook was er vrijwel niets bekend over hoe het krachtenveld tussen de diverse actoren het ontstaan van deze nieuwe centra heeft bepaald.

Dit onderzoek toont allereerst aan waar in Nederland nieuwe centra zijn ontstaan en hoe deze zich ruimtelijk en functioneel kenmerken. Vervolgens is onderzocht welke krachten tussen de diverse overheden onderling alsook tussen overheid en private partijen bepalend zijn geweest voor de realisatie van vastgoed in nieuwe centra. Hiertoe is het ontwikkelingsproces geanalyseerd van Centrum Leyweg en Nieuw Laakhaven in Den Haag, en Centrum Kanaleneiland en Leidsche Rijn Centrum in Utrecht. De resultaten van het onderzoek bieden nieuwe inzichten voor aanpassing van het overheidsbeleid en optimalisering van het ontwikkelingsproces. Dit is met name van belang omdat nieuwe centra, door hun multifunctionele karakter en mogelijkheden voor intensief ruimtegebruik, een belangrijke functie hebben voor de verstedelijking en versterking van de internationale concurrentiepositie van de Nederlandse stadsregio's.

ISBN 978-90-823020-0-4